

Αχιλλεὺς Γ. Λαζάρου

ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΟΣΧΟΠΟΛΕΩΣ

Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ θέματος παρεμπιπτόντως προκαλεῖ δξύτητα σὲ προγενέστερο συνέδριο¹ χωρὶς συναγωγὴ συγκεκριμένου τελικοῦ συμπεράσματος. Φαίνεται δὲ καὶ ἐντελῶς ἀνούσιο, δταν ἀναλογίζεται κανεὶς τὸ χῶρο, τὸ βορειοπειρωτικό, ὅπου κεῖται ἡ Μοσχόπολη. Ωστόσο ἐνδείκνυται ἡ ἐπαναφορά του στὴν τράπεζα τῶν συζητήσεων μὲ διαχρονικὴ θεώρηση καὶ νέες παραμέτρους, ἐπειδὴ ἐπανέρχεται στὴν ἐπικαιρότητα, κατ' ἔξοχὴν δὲ φλέγουσα.

Πρωτίστως ἐποικοδομητικὴ ἀποβαίνει σύντομη ἀναφορὰ στὴν πανιλλυρικὴ θεωρία. Ο ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου Al. Graur σημειώνει ὅτι διαδόθηκε κατὰ τρόπο ἐπιδημικὸ καὶ ὑπῆρξε πανίσχυρη κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου. Σκιαγραφεῖ δὲ τὰ μεγέθη καὶ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ἐπικρατήσεώς της ὡς ἔξης: Ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν ἕως τὴν Καλαβρίαν, ἀπὸ τὴν Βρετανίαν ἕως τὴν Παλαιστίνη, παντοῦ δὲν ἔβλεπε κανεὶς παρὰ μόνον Τίλλυροιν, τῶν ὅποιων ἡ γλώσσα, ἀν καὶ ἀμάρτυρη, ἦταν ἐπιφορτισμένη γιὰ τὴν ἐρμηνεία παντός, ποὺ δὲν εἶχε ἐτυμολογία σὲ δλες τὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Ταυτόχρονα προειδοποιεῖ ὅτι, ἀν καὶ ἡ πλάνη ἔγινε ἀντιληπτή, οἱ παρεκκλίσεις, οἱ δοποῖς δημιουργήθηκαν ἐπιβάλλονταν ἐφεξῆς φρόνηση².

Ομως τὸ ἐπόμενο κιόλας τῆς προειδοποιήσεως ἔτος (1962) ἡ θεωρία φέρεται ἰσχύουσα καὶ στὴν Ἑλλάδα³. Εὕλογα δὲ στὴν Ἀλβανία ἐφαρμόζεται καὶ σήμερα ἐπίτηδες. Διότι οἱ Σκυπιτάροι⁴, ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται οἱ Ἀλβανοί, προβάλλονταν διεκδικήσεις εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος. Συγκεκριμένα, σὲ συλλογικὴ ἔκδοση, στὴν ὁποία συμμετέχει τὸ ἐπιφανέστερο ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ μὲ προεξάρχοντες τοὺς Pollio-Puto⁵, στὸ καθ' αὐτὸ κείμενο ἡ Ἡπειρος ὄλοκληρη θεωρεῖται ἐλλυρική! Σὲ χάρτη δὲ

1. Βλ. *Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européennes et adriatiques aux XVIIe-XVIIIe siècles. Actes du Colloque interdisciplinaire organisé par la Commission d'histoire de la vie économique et sociale dans les Balkans et la Commission d'histoire des idées dans le Sud-Est européen sous les auspices de la Fondation Giorgio Cini de Venise et du comité italien de l'AIESEE, tenu à Venise 27-30 mai 1971 avec le concours moral et financier de l'UNESCO*, Bucarest 1975, σ. 356.

2. Βλ. *Studii clasice* 3 (1961) 20.

3. Βλ. K. A. Ρωμαίος, «Τόποι καὶ τοπωνύμια», *Πελοποννησιακά* 5 (1962) 23-23.

4. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες-Βορειοπειρῶτες», *Παρνασσός* 34 (1992) 407.

5. S. Pollo - A. Puto, *Ιστορία τῆς Ἀλβανίας* ἀπό τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, Θεσσαλονίκη, ἢ.ε., σ.

ἐντὸς κειμένου ἀπεικονίζονται ἡλλυρίζουσες οἱ περιοχὲς μέχρι Ναυπάκτου, καθὼς καὶ τὰ δυτικὰ τμήματα τῆς Κεντρικῆς Ελλάδος, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας.

Οἱ συγγραφεῖς τῆς γειτονικῆς χώρας προεξοφλοῦν τὴν καταγωγὴν τῶν Σκυπιτάρων ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς, ἀν καὶ ἐνίστανται οἱ διασημότεροι βαλκανολόγοι, ὅπως οἱ Aydinly, Hasdeu, Stadtmüller, Stoikov κ.ἄ., ποὺ ὁρίζουν τὴν κοιτίδα τους ἐκτὸς τῆς Βαλκανικῆς, καὶ οἱ Barić, Georgiev, Russu, Savić, Skok, Stahl κ.ἄ., ποὺ τοὺς ἐμφανίζουν ἀπογόνους Θρακῶν. "Οσοι δὲ δὲν ἀπορρίπτουν ἡλλυρικὴ προέλευση, π.χ. Weigand, Capidan, Tagliavini⁶, ἀρνοῦνται τὴν αὐτοχθονία τους στὸν χῶρο, τὸν ὅποτο κατέχουν.

Πάντως, κατὰ τὸν Πολύβιο οἱ Ἡπειρῶτες εἶναι "Ἐλληνες: ἄξιον γε τοιούτων ἀνδρῶν νῦν ἀπογόνους ὑπάρχοντας [Λακεδαιμονίους] κάπειτα νῦν συμμαχίαν ποιησαμένους τοῖς βαρβάροις [Ρωμαίοις], στρατεύειν μετ' ἔκείνων καὶ πολεμεῖν Ἡπειρώταις, Ἀχαιοῖς, Ἀκαρνᾶσι, Βοιωτοῖς, Θετταλοῖς, σχεδὸν πᾶσι τοῖς Ἐλλησι...⁷. Βόρειο δὲ σύνορο τῶν Ἡπειρωτῶν μὲ τοὺς Ἰλλυριούς, κατὰ τὸν πατέρα τῆς Γεωγραφίας Στράβωνα, ἀποτελεῖ ἡ πανάρχαια, ὅπως τονίζει ὁ Lemerle⁸, παρὰ τὸ ωμαϊκό⁹ ὄνομά της, Ἐγνατία ὁδός, ἡ ὅποια ἀκολουθεῖ τὸ ρεῦμα τοῦ Γενυσοῦ - Γενούσου - Σκούμπη ποταμοῦ, ὅπότε ἡ Ἑλληνικότητα ἀφορᾶ μὲ ἀδιάσειστα τεκμήρια στὴν ἐνιαία Ἡπειρο, ἀπὸ Δυρράχιο - Ἀπολλωνία ἔως Ἀμβρακικό: Ταύτην δὴ τὴν δόδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μέν ἐστι τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὅρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν...¹⁰.

Τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν ἴσχυ τῆς ὁριοθετικῆς Γραμμῆς Στράβωνος ἐπαληθεύουν μὲ τὶς συγγραφές τους σύγχρονοι μας ἐπιστήμονες, Braccesi¹¹, Antinorio¹², Garasanin¹³... Τὴν δ' Ἑλληνικότητα τοῦ συνόλου τῆς Ἡπείρου ἐπιβεβαιώνουν ἐγκριτότατοι εἰδικοί, Hammond, Papazoglou, Cabanes, Georgiev, Masson... Ἡ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Fanoula Papazoglou κρίνοντας τὸ βιβλίο τοῦ Hammond γιὰ τὴν Ἡπειρο συμπεραίνει: "Η θεμελιώδης γνώμη τοῦ Hammond γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν ἐπιτρέπει ἀμφισβήτηση¹⁴. Κατὰ τὸν Cabanes¹⁵ περιττεύει ὅποιαδήποτε ἐνασχόληση γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῶν Ἡπειρωτῶν, ἡ

6. Ἐπὶ μέρους παραπομπὲς καὶ σχόλια βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀλβανία», Νέα Εστία. Ἀφιέρωμα στοὺς λαοὺς τῆς χερσούνησου τοῦ Αἴμου, Χριστούγεννα 1994, σσ. 84-85.

7. Πολύβιος, IX, 38,5.

8. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'Histoire et d'Archéologie*, Paris 1945, σσ. 11-12.

9. Catherine Romiopoulou, «Un nouveau Milliaire de la Via Egnatia», *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)* 98 (1974) 813-816.

10. Στράβων, VII, 323. Βλ. καὶ Σ. Π. Κυριακίδης, Τὰ βόρεια ἔθνολογικὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1946, σ. 15.

11. L. Braccesi, *Grecità adriatica*, Bologna 1971, ὅπου στὸ τέλος ἐπισυνάπτεται διαφωτιστικὸς χάρτης, 1977².

12. A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*, Rapallo 1980, σ. 214, χάρτης.

13. Bλ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne*, Bucarest 1970, σ. 291.

14. F. Papazoglou, «Quelques problèmes de l'histoire épirote - A propos du livre "Epirus" de N. G. L. Hammond», *Ziva Antika (ZA)* 20 (1970) 116.

15. P. Cabanes, *L'Épire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-16 av. J.C.)*, Annales Littéraires de

όποια πράγματι είναι προφανής. Ο ακαδημαϊκός και καθηγητής του Πανεπιστημίου Σόφιας VI. Georgiev έπιμένει λέγοντας ότι ...στὴν Ἡπειρο τὰ τοπωνύμια εἶναι πολὺ ἀρχαῖα καὶ μόνον ἐλληνικῆς προελεύσεως¹⁶. Ο δὲ καθηγητής του Πανεπιστημίου Nancy Olivier Masson καταλήγει στὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: Ὅσον ἀφορᾶ στὶς ἐλληνικὲς χῶρες, τὶς κοντινὲς μὲ τὴν Ἰλλυρία, δπως ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἴσχυρισθῇ ότι ἀληθινὰ δὲν ὑπέστησαν ἐπίδραση ἀπὸ βιρρᾶ, σὲ πεῖσμα θεωριῶν ποὺ διατυπώθηκαν μὲ βάση ἐπιφανειακὴ ἔρμηνεία τούτου ἡ ἐκείνου τοῦ ὀνόματος¹⁷.

Ωστόσο, μετὰ τὴν παρουσία Ρωμαίων γίνεται αἰσθητὴ καὶ ξενικὴ ἐπίδραση. Ο Ρουμάνος ἀκαδημαϊκός καὶ καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Radu Vulpe, ποὺ γράφει κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου ἐπηρεασμένος μάλιστα ἐμφανέστατα ἀπὸ τὴν πανιλλυρικὴ θεωρία, σὲ σχετικὸ δημοσίευμά του δηλογεῖ: Δὲν διαπιστώνεται πουθενὰ ὄνομα Ἰλλυρικό, ἀλλὰ μόνον ὄνόματα ρωμαϊκὰ καὶ ἐλληνικά¹⁸. Επομένως σφάλλεται ἡ καθηγητρια του Πανεπιστημίου του Λονδίνου Miranda Vickers γράφοντας ἐν ἔτει σωτηρίω 1995: Ὅμως παραμένει ἀμφισβητούμενο ξήτημα ἀν τὸ νότιο τμῆμα τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας, γνωστὸ ὡς Ἡπειρος, κατοικεῖτο κυρίως ἀπὸ Ἰλλυριοὺς ἢ Ἐλληνες¹⁹. Ο κατ' ἔξοχὴν ἀλλωστε Ἰλλυρολόγος, ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκός καὶ καθηγητής του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου I. I. Russu, ἐπιτακτικὰ ἐπισημαίνει: Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβουμε ότι οἱ Ἰλλυριοὶ ποτὲ δὲν πέρασαν τὴ γραμμὴ Αὐλῶνος-Πρεσπῶν καὶ τὰ σύνορα πρὸς τὴ Μακεδονία, Παιονία, Δαρδανία²⁰. Ἐπὶ πλέον ὁ Γιουγκοσλάβος ἀκαδημαϊκός M. Garasanin τοποθετεῖ πέρα καὶ τῆς Ἕγνατίας τὴν ὑπαρξην Ἰλλυριῶν, μεταξὺ βορείων συνόρων τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας καὶ ἐκβολῶν τοῦ Νάρου ἢ Νάρωνος (σλαβ. Neretna, ιταλ. Narenta) ποταμοῦ τῆς Δαλματίας²¹. Ἐπιπρόσθετα ἡ Βουλγάρα ἀρχαιολόγος Ljuba Ognenova διαλύει ὁριστικὰ τὴν πλάνη. Διότι δημολογούμενως ἡ μοναδικὴ ὡς «ἴλλυρική» ἐπιγραφή, ἐπὶ μισὸ αἰώνα γνωστή, ἀποδεικνύεται ἀπόλυτα ἐλληνική, χριστιανικὴ τῶν 6ου-7ου αἰώνων²², ἐπικυρώνοντας τόσο τὴν ἄποψη Garasanin ὅσο καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τὸν Ἰσίδωρο τῆς Σεβίλλης ὡς Graecia²³, δηλωτικὸ ἀσφαλῶς τῆς ἀδιάλειπτης καὶ ἔντονης παρουσίας Ἐλλήνων, ποὺ ἐπιστημονικὰ ἰχνηλατοῦνται διαρκῶς²⁴.

l’Université de Besançon, 186. Les Belles Lettres 95, Paris 1976, σ. 530, ὅπου τὴν ἀνθρωπωνυμία τῶν Ἡπειρωτῶν θεωρεῖ ἀναμφισβήτητα ἐλληνική, καθὼς καὶ τὴν ἐλληνογλωσσία τους.

16. Πρβλ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie*, Milan 1978, σ. 157.

17. Πρβλ. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes. IV*, Sofia 1966, σ. 239.

18. Πρβλ. *Ephemeris Dacoromanica (ED)* 3 (1929) 167. Βλ. ἐπίσης ἄποψη τοῦ VI. Georgiev, *Studia Alba-nica (SA)* 1 (1969) 146.

19. M. Vickers, *Oἱ Ἀλβανοί. Ὁδυσσέας*, Ἀθήνα 1997, σ. 21.

20. I. I. Russu, *Illirii. Istoria-limba și onomastica-romanizarea*, Bucuresti 1969, σ. 129.

21. Βλ. ἀνωτ. σημ. 13.

22. L. Ognenova, «Nouvelle interprétation de l’inscription “illyrienne” d’Albanie», *BCH* 83 (1959) 798-799. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἰλλυρικὴ γλώσσα», *Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα* 29, 1987.

23. Βλ. *Byzantinische Zeitschrift* 64 (1971) 22 κ.é., ὅπου ἐπισήμανση τοῦ P. Charanis.

24. Γιὰ βιβλιογραφία βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἐλληνισμός*, Ἀθήνα 1988, σ. 65 κ.é.

Οι Ἑλληνες δὲν περιορίζονται στις ἀδριατικὲς ἀκτές. Διεισδύουν καὶ στὴν ἐνδοχώρα τῆς Βαλκανικῆς. Βαλκάνιοι ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Ρουμάνοι ἀκαδημαϊκοὶ Bănescu²⁵, Pippidi²⁶, Vulpe²⁷ ἐπισημαίνουν καὶ μόνιμες ἐγκαταστάσεις ἀποκαλώντας τοὺς Ἑλληνες καὶ αὐτόχθονες, ποὺ ἐπεκτείνουν τὶς ἐπιχειρήσεις τους καὶ στὴ Δακία, γιὰ τὴν ὁποίᾳ ἡ ἀδριατικὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη δυνατότητα. Κατὰ τὸν Bodor, ἔνας ἄλλος ἐμπορικὸς δρόμος ἔκεινοῦσε ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ ὀνέβαινε διὰ τῶν κοιλάδων τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ (Βαρδάρη) καὶ Μάργου (Μοράβα). Ἀπὸ αὐτὸν τὸν δρόμο Ἑλληνες μετέφεραν τὸ λάδι καὶ τὰ κρασιά παίρνοντας ἀπὸ τοὺς Δάκες ἑργάτες, δούλους, καὶ πρῶτες ὥλες²⁸. Ἀπὸ παντοῦ φθάνουν στὸν Δούναβη, στὸν ὁποῖο τὰ ποταμόπλοιά τους ἀκατάπαυστα κινοῦνται πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, ὥστε νὰ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ἑλληνικοῦ ποταμοῦ, δπως τὸν ὄνομάζει ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Vasile Pârvan²⁹.

Ρουμάνος πάλι, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, μετέπειτα δὲ τοῦ Πανεπιστημίου Bochum, καὶ γενικὸς γραμματέας τοῦ Ἰνστιτούτου Ρουμανικῶν Σπουδῶν «Κάρολος Α΄» τοῦ Παρισιοῦ, Cicerone Poghirc διαλύει ὀλοκληρωτικὰ ἀμφισβητήσεις ἑλληνικότητας πληθυσμῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, δπως τῶν Εὐρυτάνων³⁰, ἵδιως δὲ τῶν Μακεδόνων³¹. Ἀλλὰ «βάρβαροι» δὲν χαρακτηρίζονται ἀποκλειστικὰ οἱ Εὐρυτάνες. Παρεμβαίνοντας ἐξ ἀφορμῆς τῆς κριτικῆς, ἡ ὁποίᾳ προαναφέρεται, ἡ καθηγήτρια Fanoula Papazoglou δηλώνει: «Ἐτσι, ὁ Hammond προσπαθεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ὅσες

25. N. Bănescu, «Entre Roumains et Grecs. Ce que nous apprend le passé», *Néa Politeikή* 9 (1932) 1055.

26. D. M. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio dall'età arcaica alla conquista romana*, Milano 1971.

27. Bl. V. Pârvan, *Incepiturile vieții romane la gurile Dunării. Ediția a II-a. Îngrijită și adnotată de Radu Vulpe*. Editura stiințifică, București 1974, σ. 193 σημ. 314.

28. Πρβλ. A. Bodor, «Contribuții la problema agriculturii în Dacia înaintea de cucerirea romană. Problema obștilor la daci», *Studii și Cercetări de Istorie Veche* (SCIV) 7 (1956) 253-266, 8 (1957) 137-148, ἀκριβώς 262.

29. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, σ. 27. Bl. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβη φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*, Ἐκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1974.

30. C. Poghirc, «Asupra unui pasaj controversat din Tucidide (III 94,5: ἀγνωστότατοι γλῶσσαν)», *Analele Universității București. Seria Stiințe Sociale - Filologie* 25 (1962) 387-399. Bl. καὶ μτφρ. Μαρίας Γ. Παπαγεωργίου, *Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας*, IMXA, Θεοπαλονίκη 1 (1971) 5-8.

31. C. Poghirc, «Considerații asupra lexicului limbii macedonene vechi», *Studii și Cercetări Lingvistice* (SCL) 8 (1957) 303 κ.έ.: id., *Relațiile limbii vechi macedonene cu greaca veche*, București 1960: id., *Philologica et Linguistica*, Bochum 1983, σσ. 37-47. Bl. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Cicerone Poghirc, Philologica et Linguistica», *Πλάτων* 37 (1985) 267-269. Κατὰ πρῶτον ὁ Poghirc ἐπιφεάζει τὸν VI. Georgiev, *Introduzione alla storia delle lingue indo-europee*, Roma 1966, σ. 193. Ἐπειτα, κατόπιν προσκλήσεως ἀνακοινώνει στὴν Ἑλλάδα τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του. Bl. Ἐστία, 15.1.1970. «Ἑλληνικὴ διάλεκτος ἡ ἀρχαία μακεδονική. Ἀδιάσειστοι ἀποδείξεις». Ἐπίσης *Μακεδονικὴ Ζωὴ* 45 (1970) 15: «Ἡ ἑλληνικότης τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων. Ἐπιστημονικὴ μαρτυρία διαπρεποῦντος Ρουμάνου καθηγητοῦ». Ἡδη τὰ πορίσματα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Poghirc, καθὼς καὶ τῶν προγενεστέρων του, ἵδιως Γ. Χατζιδάκι, Ι. Καλλέρη, δέχεται καὶ ἡ νέα ἔκδοση τοῦ Oxford Classical Dictionary, δπου ἡ μακεδονικὴ γλώσσα ἀναγνωρίζεται γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπὸ τὴ διεθνὴ ἐπιστημονικὴ κοινότητα (βλ. Fick, Hoffmann, Hammond) ὡς ἀμιγῶς ἑλληνικὴ διάλεκτος. Πρβλ. Α. Γ. Μαρκαντωνᾶτος, «Ἀθήνα καὶ Ρώμη», *Tὸ Βῆμα*, 10.8.1997. Bl. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας», *Oἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 5.3.1991, σσ. 85-86. Ἀγόρω (Ρίτα)-Ἐλισάβετ Λαζάρου - Ἀχ. Λαζάρου, *Ἐθνικὰ καὶ Μειονοτικὰ Θέματα*, Ἀθῆναι 1993, σσ. 135-158· K. Ἀ. Βαβούσκος, «Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν ἐπὶ τοῦ “Μακεδονικοῦ”», *Nέα Εστία. Αφιέρωμα στὴ Μακεδονία*, Χριστουγεννα 1992, σσ. 202-224.

φορές ὁ Θουκυδίδης προσαγορεύει βαρβάρους τοὺς Μολοσσούς, Θεσπρωτοὺς καὶ Χαόνες λαμβάνει ὑπ’ ὅψη του τὸν πολιτισμό τους καὶ τὸ πολιτικὸ σύστημά τους καὶ ὅχι τὴ γλώσσα τους. Ἡ Papazoglou ἐπισημαίνει καὶ τὴν Ἰδιάζουσα γλωσσικὴ κατάσταση: Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἡπειρωτῶν (ἡ Δωδώνη κατέχει ξεχωριστὴ θέση) ἔπειτε νὰ εἶναι, ὅπως μέρος τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι γλῶσσαν (Θοιω. III, 95), διότι ἵσως ἡ προφορὰ καθιστοῦσε τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμά τους ἀκατάληπτο περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴν διαφορά. Αὐτὸς ἀκριβῶς, νομίζω, εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξηγήσῃ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Θουκυδίδη³².

Μετὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικότητα τοῦ ἐθνολογικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὑποστρώματος καθ’ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου ὁ καθηγητὴς Poghirc προσθέτει ὅτι ἡ ἔναρξη τῆς διαδόσεως τῆς λατινικῆς γλώσσας στὴν Ἀνατολὴν σημειώνεται στὸν χῶρο τῆς Βορείου Ἡπείρου. Συμβαίνει δὲ τὸ 229 π.Χ., δηλαδὴ πρὸ τῆς ρωμαιορρατίας³³, δταν οἱ Ρωμαῖοι συγκατανεύουν στὴν πρόσκληση τῶν Κερκυραίων γιὰ τὴν κοινὴ ἀντιμετώπιση τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπιδρομῶν, οἱ ὄποιες παραβλάπτουν συνάμα καὶ τὰ ρωμαιϊκὰ συμφέροντα, ὅπως ἀναφέρουν στὴ Σύγκλητο Ρωμαῖοι ἔμποροι, ποὺ ἀδυνατοῦν νὰ συνεχίσουν τὶς συναλλαγές τους καὶ στὴν Κέρκυρα, ὅπότε ἀπομονώνονται ἐντελῶς. Διότι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Hatzfeld³⁴, ποτὲ δὲν ἀποτολμοῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν Ἑγγατία. Γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἀπόκρουση τῶν Ἰλλυριῶν οἱ Ρωμαῖοι συγκροτοῦν μεικτὸ ἐλληνο-ρωμαιϊκὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἐπιβάλλοντας παράλληλα πρὸς ἐπίτευξη τοῦ ἐνδεδειγμένου συντονισμοῦ ἐπιχειρήσεων στοιχειώδῃ ἔξοικείωση τῶν στρατευμένων Ἐλλήνων μὲ τὴ λατινικὴ γλώσσα³⁵.

Ἐξ ἄλλου πρὸ ρωμαιορρατίας οἱ Ἡπειρῶτες ἔξοικειώνονται περισσότερο μὲ τὴ λατινικὴ συμμετέχοντας, συνηθέστερα ἐθελοντικά, πρὸς βιοπορισμό, στὰ βοηθητικὰ (auxilia) τμῆματα τοῦ ρωμαιϊκοῦ στρατοῦ, σύμφωνα μὲ ἀκριβεῖς μαρτυρίες ἀρχαίων πηγῶν, ὅπως ὁ Τίτος Λίβιος³⁶, καὶ τεκμηριωμένα πορίσματα μελετῶν συγχρόνων μας ἐπιστημόνων, μεταξὺ τῶν ὄποιων συγκαταλέγονται καὶ οἱ Oost³⁷, Hammond³⁸, Chee-

32. Πρὸβλ. F. Papazoglou, ἔ.ἄ., 117. Βλ. καὶ Πολύβιο, IX, 37,7. Ἐπίσης Τίτος Λίβιος, XXXI, 29: Aetolos, Acarnanas, macedonas, ejusdem linguae homines. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἐθνολογικὴ ἔξια τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Αἰτωλορρωμαιϊκῆς Συνθήκης (212 π.Χ.)», Ἡπειρωτικὸ Ημερολόγιο (1989) 223-243. Κείμενο ἐκτενέστατο στὴν αἰτωλικὴ διάλεκτο, ὅπότε κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Τίτου Λιβίου, καὶ στὴν ἀρχαία μακεδονικὴ καὶ ἀκαρνανικὴ. Εὐλογα εἶναι ὑψίστου ἐνδιαφέροντος, κατὰ τὸν L. Robert, *Epigraphie. L’Histoire et ses méthodes*, Paris 1961, σ. 455.

33. C. Poghirc, «Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans», *Survivances et évolution. Les Aroumains*, No 8, INALCO 1989, 16. Βλ. ἐπίσης Ἀγαπητὸς Γ. Τσοπανάκης, «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες», *Νέα Έστία, Χριστούγεννα* 1992, σ. 64α.

34. Jean Hatzfeld, *Les traîquants Italiens dans l’Orient Hellénique*, Paris 1919, σ. 21-22: *La route maritime des navires de commerce se détourne vers le golfe de Corinthe: Apollonie et Dyrinthachium, têtes de ligne des deux tronçons de la voie Egnatia, ne semblent pas avoir été fréquentées par les commerçants romains*.

35. Πρὸβλ. Poghirc, ἔ.ἄ., σ. 18: *Dès leur première intervention sur le bord de l’Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les Illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier*.

36. Τίτος Λίβιος, XXXIII, 16,3. XLIII, 21,4 κ.ἄ. Κατὰ τὸν Σπ. Λάμπρο, «Οἱ Ρωμαῖοι ἐν Ἐλλάδι», *Νέος Ἐλληνομνήμων (NE)* 18 (1924) 134, καὶ Κρῆτες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ρωμαίων, πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης.

37. S. I. Oost, *Roman Policy in Epirus and Acarnania in the Age of the Roman Conquest of Greece*, Dallas

sman³⁹, Cabanes⁴⁰ κ.ἄ. Μετά δὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν Ρωμαίων οἱ Ἡπειρῶτες στρατολογοῦνται καὶ στὸν πολιτικὸν στρατό, στὶς ρωμαϊκές λεγεῶνες, διτανή Ἡπειρος ἐνώνεται μὲ τὴ Μακεδονία, Θεσσαλία κλπ. πρὸς σύμπτηξην τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Μακεδονία⁴¹, δῆποι —κατὰ τὸν καθηγητὴν Poghirc— συντρέχουν δῆλοι οἱ παράγοντες ἐκρωμαϊσμοῦ, μὲ πρῶτο τὸν στρατό⁴².

Βέβαια, οἱ Ρωμαῖοι ἐπιδεικνύουν ἔκδηλη καὶ δικαιολογημένη προτίμηση πρὸς τοὺς Μακεδόνες, τῶν ὀποίων θαυμάζουν τὴ γενναιότητα καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα, ὥστε νὰ τοὺς ἐπιλέγουν ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν πραιτωριανὴ φρονορά⁴³. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὰ αὐτόχθονα στρατιωτικὰ σώματα ἀποτελεῖ —κατὰ τὸν Poghirc⁴⁴— ἔξαιρεση στὴν πολιτικὴ τῶν Ρωμαίων. Οἱ τελευταῖοι ἀρχικὰ κινοῦνται ἐξ ἀνάγκης. Διατηροῦν τὰ μακεδονικὰ praesidia armata⁴⁵, ποὺ μαρτυροῦνται ἀπὸ Ἑλληνικὲς καὶ λατινικὲς πηγές, Διόδωρο⁴⁶, Τίτο Λίβιο⁴⁷. Διότι διολογούμενως δὲν διαθέτουν τὶς ἀπαιτούμενες στρατιωτικὲς δυνάμεις πρὸς ἐπαρχικὴ φρονορά τῶν πρὸς βορρᾶ συνόρων τῆς πρώτης απήσεως τοὺς στὴν Ἀνατολή. Προθυμότερα δὲ ἀνταποκρίνονται οἱ Μακεδόνες⁴⁸. Ἡ κατάλυση τῆς βασιλείας⁴⁹ τοὺς συνεπιφέρει φοβερὴ ἀνεργία. Γιὰ τὸν οὐσιαστικὰ ἀήττητο λαό, τὸν ὄποιο οἱ Ρωμαῖοι ἐπιμελέστατα ἀποφεύγουν νὰ ταπεινώσουν, ἀντίθετα δὲ μὲ τὰ πλέον πρόσφορα μέσα, δπως ἡ μεγάλη μείωση τῶν φόρων⁵⁰, ἐπιδιώκουν τὸν προσεταιρισμό του, πρωταρχικὴ λύση στὴν ἀφόρητη δυσπραγία συνιστᾶ μόνον ἡ ἀμεση ἔνταξη στὴν πολεμικὴ μηχανή, ἔξυπηρετικὴ πρωτίστως στὸν Ἱδιο, ἐφ' ὅσον ἔτσι αὐτοπροστατεύεται ἀπὸ τὶς ἐπίφορες ἐπιδρομὲς τῶν βορείων γειτόνων. Ταυτόχρονα ἀξιοποιεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ποὺ καθιστοῦν τὴν ἐπαρχία Μακεδονία —κατὰ V. Vaschide⁵¹— κέντρο ἐπιχειρήσεων γιὰ τὴν βαθμιαία κατά-

1954, σσ. 13, 48, 79.

38. N. G. L. Hammond, «The opening campaigns and the battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian war», *Journal of Roman Studies* (JRS) 56 (1966) 53· id., *Epirus*, σσ. 598, 601, 619.

39. G. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, New York 1971, σ. 64.

40. Cabanes, ε.ἄ., σ. 185.

41. Ἡ Ἰλλυρία γίνεται ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τὸ ἔτος 59, κατὰ τὸν Poghirc, ε.ἄ., σ. 16, *confiéée à Jules César*.

42. Poghirc, ε.ἄ., σ. 17 κ.ἔ.

43. H. Dessau, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, Berlin 1930, σ. 565. Πρβλ. J. Keil, *CHH* 9 (1954) 570.

44. Πρβλ. Poghirc, ε.ἄ., σ. 18: *Cette confiance dans les troupes autochtones constituait une exception dans la politique des Romains....*

45. Αὐτ., *organisés à la romaine*.

46. Πρβλ. Διόδωρο, 30, 8, 9: ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τόποις, διὰ τὰς τῶν παρακειμένων ἔθνῶν ἐπιβουλάς, κατέστησαν στρατιώτας.

47. Τίτος Λίβιος, XLV, 29: ...regionibus quae ad fines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant), permisit ut praesidia armata haberent.

48. Βλ. Θ. Δ. Ἀξενίδης, *Ἡ Πελασγίς Λάρισα καὶ ἡ ἀρχαία Θεσσαλία. (Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἴστορία)*. B'. Oι μακεδονικοὶ καὶ ρωμαϊκοὶ χρόνοι, Ἀθῆναι 1949, σ. 82· Δ. Κανατσούλης, *Ιστορία τῆς Μακεδονίας* μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 92· Θ. Σαρικάκης, *Ρωμαῖοι ἀρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας*. A'. Θεσσαλονίκη 1971, σ. 18.

49. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τὸ βασίλειο τῶν Μακεδόνων, ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Ρώμη: 200-146 π.Χ.», *Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους (IEE)*, Έκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. 5, 1974, σσ. 26-54, 91-130, 162-175.

50. E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 av. J.C.)*, τ. II, Nancy 1967, σσ. 236-237.

51. V. Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d'armée qui y ont pris part*, Paris 1903, σ. 1. Βλ. καὶ Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio*, σσ. 153 κ.ἔ.: Σαρικάκης, ε.ἄ., σσ. 9, 20-24.

κτηση ὅλης τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς πέρα τοῦ Δουνάβεως Δακίας.

Ο Ρουμάνος καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan⁵² ἀναφέρει ὅτι στὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ Τραϊανοῦ κατὰ τῶν Δακῶν συμμετέχουν Ἐλληνες καὶ ἔκτὸς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδος, ἀπὸ Κρήτη καὶ Κύπρο. Ἐξ ἵσου ἐξαριβωμένη εἶναι καὶ ἡ συμμετοχὴ Ἐλλήνων ἀπὸ τὴν εὐρύτερη Ἐλληνικὴ Ἀνατολή, ἡ δποία μάλιστα προσφέρει δυνατὰ στελέχη, ὅπως ὁ Κρίτων⁵³ καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος⁵⁴. Στὰ δὲ πεδία τῶν μαχῶν ὑπερέχουν πάντοτε οἱ Μακεδόνες, ποὺ ἀναδεικνύουν καὶ ἥρωες τῶν δακικῶν πολέμων, ὅπως ὁ Ti. Claudius Maximus, ὁ δποῖος συλλαμβάνει καὶ ἀποκεφαλίζει τὸν τελευταῖο βασιλιᾶ τῶν Δακῶν Δεκέβαλο, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπισήμανση τῆς Papazoglou⁵⁵.

Στὴν Ἐλλάδα ἐπὶ αἰώνες ἰσχύουν μέρα ἀσφαλείας, ἀκόμη καὶ ὅταν ἐπιβάλλεται ἡ rax romana. Σὲ καίριες θέσεις διαβάσεων καὶ συγκοινωνιακῶν κόμβων, ὅπως τὰ Τέμπη, τοποθετοῦνται φρουρές, ἐντόπια praesidia armata, ποὺ ἀποκαλύπτει ὁ Γάλλος Bruno Helly⁵⁶. Ἡ δὲ πολεμικὴ ἑτοιμότητα ὑφίσταται καὶ νοτιώτερα, στὴν κεντρικὴ Ἐλλάδα, πρὸς ἀπόκρουση ἐπιδρομέων, ὅπως καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευση ἐθελοντῶν Θεοπιέων, τὴν δποία περιγράφει ὁ Plassart⁵⁷ καὶ δέχεται ὡς ἀπόλυτα ἀληθινὴ ὁ Russu⁵⁸. Κατὰ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, ἀναφερόμενο στὸ ἴδιο γεγονός, οἱ Ἐλληνες ἀπέδειξαν ὅτι κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς εἰρήνης δὲν εἶχον λησμονήσει νὰ ὑπεραμύνωνται ἔαυτων⁵⁹. Βραδύτερα ὑπάρχει σῶμα Ἀθηναίων, στὴ δὲ Πελοπόννησο δύο τάγματα σπαρτιατικά, ποὺ ἀπαρτίζουν οἱ ἐπιχώριοι στρατιῶται τῶν ἐλληνικῶν πόλεων⁶⁰.

Ἄλλα οἱ Ἡπειρῶτες καὶ δσοὶ ἄλλοι Ἐλληνες συγκροτοῦν τὸ ἔμψυχο δυναμικὸ τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Μακεδονία, πρὸ πάντων οἱ Μακεδόνες, στρατεύονται κατὰ μεγάλους ἀριθμούς, ἱδίως στὸ διάστημα τῶν ρωμαϊκῶν ἐμφυλίων πολέμων, ποὺ διεξάγονται στὸν ἐλλαδικὸ κυρίως χῶρο. Αὗτοὶ δέ, ὅπως παρατηρεῖ ἡ καθηγήτρια Iza Biezenska-Malovist, οἱ δποῖοι ἐκπληρώνουν εὐδόκιμα τὴ στρατιωτικὴ θητεία, ἀφοῦ κατὰ τὴ διάρκειὰ τῆς ἀποκτοῦν κάποιες δεξιότητες, κυρίως γνώση τῆς λατινικῆς, καὶ κάποιες οἰκονομίες, ὡς παλαιμάχοι λαμβάνουν αλήρους γῆς καὶ γενικὰ ἀπολαύουν προνομίων⁶¹, ἐξαιρετικὰ δελεαστικῶν, ὥστε νὰ ὑποκινοῦν τοὺς νέους γιὰ ἐκούσια κα-

52. E. Lozovan, *Scando-romanica*, Romania (New York) 5, 190, No 48. Πρβλ. E. Θ. Μουδόπουλος, *Τὸ ρουμανικούντσοβλαχικὸν ξήτημα*, Ἐν Ἀθήναις 1978, σ. 13 σμρ. 11.

53. Bλ. I. I. Russu, «Getica lui Statilius Crito», *Studii Clasice* 14 (1972) 111-128, δπον καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

54. R. Bianchi Bandinelli, *Il maestro delle imprese di Traiano. Storicità dell'arte classica*, Firenze 1950.

55. F. Papazoglou, «Quelques aspects de l'histoire de la province de Macédoine», *ANRW* II 7.1, 346.

56. Br. Helly, *Gonnoi I*, Amsterdam 1973, σσ. 168-169.

57. A. Plassart, «Une levée de volontaires Thespiens sous Marc Aurèle», *Mélanges Gustave Glotz*, τ. II, Paris 1932, σσ. 731-738.

58. Bλ. *Dacia*, N.S. 3 (1959) 350.

59. Σπ. Λάμπρος, ἔ.ἀ., σ. 151. Bλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Θεοπιέτες κατὰ Κοστοβώκων καὶ στρατολογία Ἐλλήνων ἐπὶ Ρωμαιοχρατίας», Ἐπετηρίς τῆς Ἐταιρείας Βοιωτικῶν Μελετῶν, (ΕΕΒΜ), τ. Α΄, τχ. α΄ (1988) 291-306.

60. Σπ. Λάμπρος, ἔ.ἀ., 157-158. Ἐπέρχεται πλέον παραχμὴ μὲ ἐπώδυνες ἐπιπτώσεις.

61. Πρβλ. I. Biezenska-Malovist, «La propriété foncière dans l'Égypte romaine et le rôle de l'élément romain», M. I. Finley éd., *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris 1973, σ. 260. Bλ. καὶ R. Thouvenot, «Sur les avantages concédés aux vétérans par l'empereur Constantin», *Mélanges André Piganiol*, Paris 1966, σσ. 843-844· Michel Feugère, *Les armes des Romains*, Paris 1993, σσ. 256-8.

τάταξη στὸν ρωμαϊκὸ στρατό. Προσφυέστατα ὁ καθηγητὴς Lozovan παραπέμποντας στὸν ἀκαδημαϊκὸ Iorga σημειώνει δτὶ ὁ στρατὸς καὶ ἐπὶ Βυζαντίου ἔως τὸν 7ο αἰώνα τουλάχιστον ἀποτελεῖ —χωρὶς ὑπερβολὴ— ἀληθινὴ σχολὴ λατινικῆς γλώσσας⁶². Αὐτὴν οἱ παλαιμάχοι, ἐπιστρέφοντας στὶς γενέτειρὲς τους, ὅπου κατὰ κανόνα προσφέρουν προσήκουσες⁶³ ὑπηρεσίες στὸ ἐπίσημα λατινόφωνο⁶⁴ κράτος, συναποκομίζουν καὶ ἀβίαστα διαδίδουν στὸν πλατύτερο ἐργασιακὸ χῶρο καὶ κατ’ ἔξοχὴν στὸ στενότερο οἰκογενειακὸ περιβάλλον, ὅπότε πληρέστατα δικαιολογεῖται ἡ δύναμις πάτριος⁶⁵.

Σημαντικὸ μέσον ἐκλατινίσεως εἶναι καὶ ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση, ἀπὸ τὴν δόπια δὲν ἀποκλείονται οἱ Ἕλληνες. Ἡδη περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Γερμανὸς διάσημος ἴστορικὸς Χέρτσβεργ ἀποφαίνεται: ...Εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἔχοντας φύσιν δεξιάν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καὶ πρὸς ταῦτα ὀργᾶντας ἦτο πάντως ἵκανῶς εὔκολον νὰ διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὄδὸν εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν ἀπ’ εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐνταυτῷ δὲ νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ τὰ πολυειδῆ προσωπικὰ συμφέροντα, καθ’ ἄ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (*civis Romanus*) καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης ἴσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηρόων τῶν αὐτοκρατόρων...⁶⁶. Μετὰ πλήρη σχεδὸν αἰώνα ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος ἀποφθεγματικὰ γράφει: Τάς ἑλληνικάς ἐπαρχίας διώκουν οἱ Ρωμαῖοι διὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτοπίων ὑπαλλήλων⁶⁷.

Τοὺς Ἕλληνες προτιμοῦν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἐκτὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου. Ἡ Biezsunka-Malovist, ἡ δόπια ἐνδελεχῶς ἐρευνᾶ καὶ τὴ ρωμαιοκρατία στὴν Αἴγυπτο, συμπεριφέρει: Οἱ Ρωμαῖοι ἐκθύμως ἐπέλεγαν τοὺς ὑπαλλήλους τῆς διοικήσεώς τους μεταξὺ τῶν δύμάδων ὑψηλότερης κοινωνικῆς κλίμακας. Στὴν Αἴγυπτο, λοιπόν, ἡ ρωμαϊκὴ

62. Βλ. E. Lozovan, «Byzance et la romanité scythe», *Revue des Études Roumaines (RER)* 5-6 (1960) 226 καὶ σημ. 1.

63. Γίνονται ἐπιμελητές σταθμῶν ὁδικῶν, πρατηρίων, πανδοχείων, ταχυδρομείων, φυλακίων. Διότι ἡ δροφυλακία ἀποτελεῖ θεσμὸ προγενέστερο, διατηρεῖται δὲ καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Βλ. A. Rizakis, «Une forteresse macédonienne dans le Bas-Olympe», *BCH* 110 (1986) 331-346· M. Χρυσοχόος, *Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι*, Ἐν Ἀθήναις 1909, σ. 45-46· Σ. Λιάκος, «Μακεδονικός ἀριματολισμός», *Ἄριστοτέλης* (Φλώρινα 3 (1957) 3 κ.έ. id., *Tὰ ἔκατὸν δέκα ὄνόματα οἰκισμῶν Κουρέστιας - στενῶν Πισοδερίου καὶ Πρέσπας*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 15-16· Cengiz Orhonlu, «Ἡ ὁργάνωσις τῆς φρουρούρησεως τῶν στενωπῶν εἰς τὴν διθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν», *Δελτίον Τουρκικῆς Βιβλιογραφίας*, IMXA, Θεσσαλονίκη, τ.Δ', τχ. 10 (1970) 17. Ἐνίστε ἐπιστρατεύονται ἐκ νέου. Βλ. Papazoglou, ἔ.ά., σ. 323· M. S. Kös, «The military role of Macedonia from the civil wars to the establishment of the Moesian Limes», *Akten des XI Internationalen Limeskongresses*, Budapest 1977, σ. 280· Jorma Kaimio, «The Romans and the Greek language», *Commentationes Humanarum Litterarum* 64 (1979) Societas Scientiarum Fennica. Helsinki 1979, 37· Elisabeth Déniaux, «Atticus et l'Épire», *Actes du Colloque International de Clermont - Ferrand (22-25 octobre 1984) réunis par P. Cabanes*, Clermont - Ferrand 1987, σ. 251.

64. Βλ. F. Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen âge*, Paris 1951, σ. 318· E. Lozovan, «Unité et dislocation de la Romania orientale», *Orbis* 3 (1954) 126· G. Dagron, «Aux origines de la civilisation Byzantine: Langue de culture et langue d'Etat», *Revue Historique (RH)* 241 (1969) 35.

65. Βλ. *Μακεδονικὰ Σύμμεικτα* 5-6 (1993-1994) 281, ὅπου προσφυέστατες παρατηρήσεις τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου.

66. Βλ. Φρειδ. Χέρτσβεργ, *Ιστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγάς. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπό Π. Καρολίδου*, τ. Β', Ἐθῆναι 1902, σ. 62-64.

67. Α. Κεραμόπουλος, *Tὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, Ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 39 σημ. 1.

διοίκηση βρισκόταν στά χέρια Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Ἀλεξανδρείας και τῆς Πτολεμαϊδος, καθώς και Ἑλλήνων τῆς χώρας, ἐκείνων πού κάποτε ἀποκλήθηκαν ώς οἱ ἀπὸ γυμνασίου⁶⁸.

Στὴ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Μακεδονία, στὴν ὅποια ὑπάγεται καὶ ἡ Ἡπειρος, οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἀδιαφοροῦν καὶ γιὰ τὶς εὐρωστότερες οἰκονομικὰ τάξεις, μεγαλοκτηνοτρόφους, γαιοκτήμονες, ἐμπόρους, τεχνίτες. Τουναντίον ἐνεργοῦν μὲ κάθε τρόπο ἀποσκοπώντας στὴν ἐνεργὸν ἀνάμειξή τους στὰ κοινά, ὅπως καὶ πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας. Παρέχουν δυνατότητες ἵκανοποιήσεως προσωπικῶν φιλοδοξιῶν, συνάμα δὲ σχέσεων μὲ ἴσχυροὺς τῆς Ρώμης, ποὺ ἐνδέχεται νὰ φανοῦν χρήσιμοι σὲ περιπτώσεις καταφανῶν ἀδικιῶν εἴτε ἀπὸ ἀχρείους Ρωμαίους διοικητές εἴτε ἀπὸ ἀχρειοτέρους ἐντοπίους ὑποτακτικούς τους. Ὁ ἀλήστον κακότητος Ἡπειρώτης Χάροψ ἐπηρεάζει τὴν ὅποια-δήποτε ἀνάληψη διοικητικῶν καθηκόντων μὲ τοὺς προδιαγεγραμμένους ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ὅρους, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ αὐτοάμυνα ἢ ἡ ἐπίκληση τῶν ὑψηλῶν στὴ Ρώμη γνωριμιῶν. Ὅλοι δὲ αὐτοὶ ποὺ ἐπωφελοῦνται τῆς ἀσκήσεως κάποιας λειτουργίας, ταυτόχρονα, ὅπως παρατηρεῖ ἡ καθηγήτρια Papazoglou⁶⁹, ἀποβαίνουν καὶ τὸ ἀσφαλέστερο στήριγμα τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Ἡ ἀνέλιξη Ἑλλήνων στὴ δημόσια ζωὴ τῶν χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας γίνεται μεταπολεμικὰ ὄλοένα καὶ περισσότερο κατανοητή. Μετὰ τὴν ἀνακοίνωσή μου στὸ πρῶτο Θεσσαλογικὸ Συνέδριο τῆς Λιών, ὅπου μὲ ἀδιάσειστη τεκμηρίωση ἀποδείχθηκε ἡ πλαστότητα τῆς ἐπίμαχης περικοπῆς τοῦ Κεκαυμένου, σχετικῆς μὲ δῆθεν κάθιδο Βλάχων ἀπὸ Δακία στὴν Ἑλλάδα, καὶ παράλληλα καταδείχθηκε ἡ αὐτοχθονία καὶ ἡ Ἑλληνικότητα τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, δὲ δραγανωτικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς ἐγκέφαλος τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου Bruno Helly, καθώς καὶ οἱ ἄμεσοι συνεργάτες του C. Wolters καὶ V. von Graeve, ποὺ ἐπὶ σειράν ἐτῶν μελετοῦν τὸ ἐπιγραφικὸ ὑλικὸ τῆς Θεσσαλίας, μοῦ γνωστοποιοῦν μεταξὺ τῶν ἄλλων ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῶν θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου χωρεῖ εὐχερέστερα καὶ δρθότερα μὲ ἀποδοχὴ τῆς θέσεως ἐκρωμαϊσμένων Ἑλλήνων⁷⁰. Αὔτὴν ἄλλως τε δέχεται ἐνωρίτερα δλόκληρη δεκαετία καὶ ὁ Roeschs⁷¹, γράφοντας μάλιστα γιὰ τὴ Βοιωτία, ὅτι τὰ σπουδαιότερα ἀξιώματα κατέχουν μέλη ἐκρωμαϊσμένων οἰκογενειῶν, ποὺ διακρίνονται καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνο-ρωμαϊκὴ ἀνθρωπωνυμία. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανὴ ἐπίδραση τοῦ Πλουτάρχου, ποὺ πέρα τοῦ προσωπικοῦ πρὸς μίμηση παραδείγματος, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Gabba⁷², ἀφ' ἐνὸς ἀποτρέπει τοὺς Ἑλληνες νὰ νοσταλγοῦν τὰ περασμένα μεγαλεῖα καὶ ἀφ' ἐτέρου τοὺς προτρέπει νὰ προσαρμοσθοῦν στὴ ρωμαϊκὴ ἔξουσία.

Τρίτο μέσο διαδόσεως τῆς λατινικῆς εἶναι τὸ ἐμπόριο καὶ γενικὰ οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες. Κατὰ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, ἡ Ρώμη ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐξ ἐπιθέσεως

68. Biezenska-Malovist, ἔ.ἄ., σ. 261. Βλ. καὶ Achille G. Lazarou, «Présence hellénique en Égypte romaine», *Graeco-Arabica* 3 (1984) 51-76.

69. F. Papazoglou, «Sur les Koina régionaux de la Haute Macédoine», *ZA* 9 (1959) 170.

70. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κουτσοβλαχικά-Ἑλληνοβλαχικά», *Γλωσσολογία* 5-6 (1986-1987) 155 σημ. 1, ὅπου τὸ πρωτότυπο γαλλικὸ κείμενο.

71. P. Roesch, *Thespies et la Confédération Béotienne*, Paris 1965, σ. 72 καὶ σημ. 3, 4.

72. Προβλ. E. Gabba, «Storici greci dell'impero romano da Augusto ai Severi», *RSI* 51 (1959) 369-370.

έναντιον τῶν Ἰλλυριῶν, ὅπως διὰ καταλήψεως τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Ἐπιδάμνου, ἐπεχούσης τὴν θέσιν τοῦ μεταγενεστέρου Δυρραχίου, ἀποβῆ κυρίᾳ τοῦ Ἀδρίου (228 π.Χ.). Οὕτω δ' ἀνεῳχθῇ εἰς αὐτὴν ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν...⁷³. "Ομως χρήση τῆς Ἐγνατίας δὲν ἀποτολμοῦν Ρωμαῖοι ἔμποροι, ὅπως σημειώνει ὁ Hatzfeld⁷⁴. Κινοῦνται δὲ ἀπὸ Κέρκυρα ἕως Πάτρα καὶ μὲ σταθμοὺς στὸ Αἴγιο, Κόρινθο, Ἀργος, Δῆλο προσεγγίζουν τὴ Μικρὰ Ἀσία, Ἐφεσο⁷⁵. Πάντως, κατὰ τὶς κρίσιμες φάσεις διαταράξεως Ἑλληνο-ρωμαϊκῶν σχέσεων περιφερειακῆς ἐμβέλειας τὰ ρωμαϊκὰ συμφέροντα ἐκπροσωποῦνται ἀπὸ Ἑλληνες ἐμπόρους, γνῶστες καὶ τῆς λατινικῆς, οἱ ὅποιοι, ὅπως πρὸ τῆς ωμαιορχατίας ἔτσι καὶ μετέπειτα, διαπρέπουν ἐμπορικὰ τόσο ἐντὸς τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου ὅσο καὶ τοῦ συνόλου τῆς Βαλκανικῆς, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ τῆς Δακίας, ὅπου καὶ πρὸ τῆς κατακτήσεώς της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους δραστηριοποιοῦνται πολυσχιδῶς⁷⁶.

Τὸ πλέον Ἰδιάζον γνώρισμα εἶναι ὅτι οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες συνδυάζονται καὶ μὲ τὴν ὑπηρεσία στὸν στρατό. Στὴν ἐπαρχία Μακεδονία, τὴν πρότυπη στρατιωτικὴ βάση τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, ποὺ συχνότατα παρουσιάζεται ἐκπληρηκά πολυάριθμος, οἱ συναλλαγὴς φθάνουν σὲ διαστάσεις ἀντίστοιχες. Ἄλλὰ ἐκτὸς τῶν ἐντοπίων ἐπαγγελματιῶν ἐμπόρων ἴκανῶν νὰ καλύπτουν τὶς ποικίλες ἀνάγκες ἀνεφοδιασμοῦ, ψυχαγωγίας, σιτίσεως καὶ στεγάσεως ἐκτὸς στρατοπέδων στὶς χαμηλότερες τιμές, ἀσύμφορες σὲ ξένους, παρόμοια προσοδοφόρα ἔργα ἀναλαμβάνονται καὶ ἀπὸ Ρωμαίους στρατιῶτες ἐν ἐνεργείᾳ, πάλιν ἐντοπίους, τῶν ὅποιων ἡ ζωὴ ἔχει μεγαλύτερες καὶ περισσότερες ἐλευθερίες, κατὰ τεκμήριον τουλάχιστον ἔως τὸν 5ο αἰώνα⁷⁷.

"Ἐνα ἄλλο μέσο ἐξαπλώσεως τῆς λατινικῆς ἀποτελοῦν οἱ δημόσιοι δρόμοι. Μὲ τὴ συνεχῆ διέλευση ἐνόπλων δυνάμεων καὶ συνακόλουθη διακίνηση ὑλικῶν, καθὼς καὶ ἐμπορευμάτων, διανοίγουν τεράστιες προοπτικές. Διότι ἡ κατὰ τακτὲς ἀποστάσεις ἵδρυση σταθμῶν προμηθειῶν τροφίμων καὶ ἀλλαγῆς ὑποξυγίων ἡ προσφορᾶς κάποιας ἀναψυχῆς, καθὼς καὶ ἡ ἀνέγερση φυλακίων γιὰ τὴν ἀσφάλεια διακινούμενων, ἀπασχολοῦν τὸν παρόδιο αὐτόχθονα πληθυσμό, τὸν ὅποιο ὥθιον καὶ στὴν ἐκμάθηση τῆς λατινικῆς. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Μακεδονία διαθέτει τὴν δύναμαστότερη ὁδικὴ ἀρτηρία συνδέσεως Ἀνατολῆς-Δύσεως, τὴν Ἐγνατία. Οἱ δὲ διακλαδώσεις της κατὰ μῆκος τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καταλήγουν στὴν Πάτρα καὶ Κόρινθο⁷⁸.

73. Σπ. Λάμπρος, «Ἐπισκόπησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἰστορίας», *NE* 21 (1927) 106.

74. Βλ. ἀνωτ. σημ. 34.

75. F. Heichelheim, *Wirtschaftsgeschichte des Altertums*, τ. I, Leipzig 1938, σ. 492· J. Bingern, «Inscriptions d'Achaïe», *BCH* 78 (1954) 84· D. van Berchem, «Les Italiens d'Argos et le déclin de Délos», *BCH* 86 (1962) 306· id., «Les Italiens d'Argos. Un post-scriptum», *BCH* 87 (1963) 322-324.

76. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύεται ὁ Ἀκορνίων, ὑπουρογός Ἐξωτερικῶν τῆς Δακίας ἐπὶ Βυρεβίστα, τὸν ὅποιο ἐκπροσωπεῖ στὴ συνάντηση μὲ τὸν Πομπήιο στὴν Ἡράκλεια Λυγκηστίδα, Μοναστήρι-Βιτώλια τῆς Μακεδονίας, ἐπικειμένης τῆς ἀναμετρήσεως του μέ τὸν Καίσαρα στὴ Φάρσαλο τῆς Θεσσαλίας (48 π.Χ.). Βλ. V. Pârvan, *Dacia*, Bucureşti 1972, σ. 99, 135· R. Vulpe, *Studia Thracologica*, Bucureşti 1976, σ. 44· D. M. Pippidi, «Acornion al lui Dionysos», *Dictionar de istorie veche a României (DIVR)*, Bucureşti 1976, σσ. 16-17. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς R. Vulpe, ἐν Pârvan, *Începuturile...*, σ. 193 σημ. 314, σημειώνει ὅτι οἱ Ἑλληνες εἶχαν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τόσες δραστηριότητες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Δοβρουστσᾶς ὅσες καὶ στὸ παρελθόν.

77. Βλ. Poghirc, *Romanisation linguistique*, σ. 21.

78. Βλ. E. Banfi, «Aree latinizzate nel Balcani e una terza area latinobalcanica (Area della Via Egnazia)»,

Ως πρόσθετο πέμπτο μέσο διαδόσεως τῆς λατινικῆς ὁ καθηγητής Poghirc προσφύεστατα συναριθμεῖ καὶ τὴν ἐκχριστιάνιση τῆς Βαλκανικῆς⁷⁹. Ὁ Χριστιανισμὸς διαδίδεται στὴν Εὐρώπη⁸⁰, ὅπως τότε λεγόταν ἡ Βαλκανική, χάρη στὴν πρόσκληση, τὴν ὁποία ἀπευθύνουν στὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν Παῦλο, γιὰ ἐπίσκεψη στὴ Μακεδονία, ὁ Γάιος ἀπὸ τὴ Δόβηρο καὶ ὁ Σεκοῦνδος ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Εἶναι Ρωμαῖοι πολίτες, ὅπως δηλώνεται καὶ μὲ τὴν ἀνθρωπωνυμία τους, κατ’ ἀκολουθίαν δὲ χρῆστες καὶ τῆς λατινικῆς, δίγλωσσοι. Ωστόσο ἐλληνικὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸν Παῦλο, τρίγλωσσο. Διότι πέρα τῆς ἑθνικῆς του γλώσσας γνωρίζει τὴν ἐλληνική, τῆς ὁποίας γίνεται κάτοχος στὴ γενέτειρά του, ἔξελληνισμένη, ὅπως ἔξελληνισμένους συναντᾶ τοὺς δημοεθνεῖς του στὴ Μακεδονία καὶ ἐλληνικὰ ὅμιλεται μαζί τους, συνάμα δὲ τὴ λατινικὴ ὥς Ρωμαῖος πολίτης.

Οἱ ἀπαρχὲς ἐκχριστιανίσεως τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς ἀναζητοῦνται σὲ χριστιανοὺς στρατιώτες τῆς 5ης Μακεδονικῆς λεγεώνας⁸¹, ἡ ὁποία κατὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα τοποθετεῖται στὰ παραδονάβια σύνορα, ὅπου διαδίδεται τὸ Εὐαγγέλιο. Ἐπειτα, μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Δακίας, ἡ ὁποία συντελεῖται καὶ μὲ τοὺς Ἑλληνες τῆς 1ης Κρητικῆς λεγεώνας καὶ παγιώνεται ἡ ωμαϊκὴ κυριαρχία καὶ μὲ τὴν ἀνέγερση φρουρίων ἀπὸ Κυπρίους, τῶν ὁποίων ἀρχετοὶ ἐκχριστιανίζονται ἐνωρίτερα καὶ συμβάλλουν στὴ διεύρυνση τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου τῶν ἀνδρῶν τῆς 5ης λεγεώνας⁸².

Οταν ἡ ἐκχριστιάνιση ἐντάσσεται καὶ στὴν ἐπίσημη πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου⁸³, Ἑλληνες ἀπὸ ὅλη τὴν Ἀνατολὴ ἐπωμίζονται τὴν ὑψηλὴν καὶ θεάρεστη ἀποστολήν, ἡ ὁποία συνοδεύεται ἀπὸ χορεῖς μαρτύρων τῆς πίστεως. Πάμπολοι διασώζουν τὴν ἐλληνικὴ ἀνθρωπωνυμία, ἄλλοι φέρουν λατινική, μερικοὶ δὲ καὶ γοτθική⁸⁴. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται ἀπὸ τὴ δεύτερη καὶ τρίτη περίπτωση δύο διακεκριμένες χριστιανικὲς προσωπικότητες, ἐλληνικῆς καταγωγῆς παρὰ τὰ ξενικὰ ὀνόματά τους, Πάτερνος καὶ Γούλφιλας, δίγλωσσος ὁ πρῶτος καὶ τρίγλωσσος ὁ δεύτερος.

Γιὰ τὴ χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ Ἑλληνες σώζεται καὶ πολύτιμη μαρτυρία ἴστορικη. Ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Ἰωάννης Λυδός⁸⁵, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου

Rendiconti dell’Instituto Lombardo di Scienze e lettere, classe di lettere 106 (1972) 185-223· H. Mihăescu, «La diffusion de la langue latine dans le Sud-Est de l’Europe», Revue des Études Sud-Est Européennes (RESEE) 9 (1971) 499. Σχετικὰ σχόλια βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βαλκάνια καὶ Βλάχοι, Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, Ἀθῆναι 1993, σ. 145 κ.ἄ. Ἐπίσης T. J. Winnifrith, *The Vlachs*, London 1987, σ. 32.

79. Poghirc, *Romanisation linguistique*, σ. 26 κ.ἄ. Παράγοντες ἐκλατινίσεως κατὰ τὸν I. I. Russu, *Revue Roumaine d’Histoire (RRH)* 4 (1965) 887-888, l’armée, l’organisation administrative, fiscale et municipale.

80. Β. Στ. Καραγεώργος, «Ο δρός “Εὐρώπη” στὶς μεσαιωνικές πηγές», Ἀντίδωρος Πνευματικόν, Τιμητικός τόμος εἰς Γεράσιμον Ιω. Κονιδάρην, Ἀθῆναι 1981, σ. 619-651.

81. βλ. Poghirc, ἔ.ἄ., σ. 29, καὶ Epifanie Tomitanul, «Continuitatea românească și creștină-noi contribuții», *Glasul Bisericii (GB)* 38 (1979) 920.

82. Κατὰ τὸν Poghirc, ἔ.ἄ., σ. 19, ...de la célèbre Legio V Macedonica. Constituée exclusivement d’autochtones chargés de défendre les frontières septentrionales de la Provincia Macedonia.

83. βλ. Σοφία Πατούρα, «Ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ πλαίσια τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους (4ος-5ος αἰ.),» Σύμμεικτα 7 (1987).

84. βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Oι Βλάχοι τῶν Βαλκανίων*. Ὁ ἀγγωστὸς Ἑλληνισμὸς τῶν Βαλκανίων, Ἐταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου, Ἀθῆναι 1996, σο. 67-68, ὅπου ἀφθονη ἀνθρωπωνυμία καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

85. βλ. J. Fr. Schultze, *Quaestiones Lydianae*, Greifswairld 1862· Σπ. Βάσης, «Κριτικὸν ἐπίμετρον εἰς τὸ

Κωνσταντινουπόλεως⁸⁶ καὶ διοικητὴς τῆς Εὐρώπης [= Βαλκανικῆς], ἀναφερόμενος στοὺς κατοίκους τῆς περιφέρειας τῆς ὀροποιίοτητάς του, καταγράφει τὰ ἀκόλουθα ἀποκαλυπτικά: ...καίπερ Ἐλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὅντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας⁸⁷.

Ο πολιὸς διμότιμος καθηγητὴς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀπόστολος Βακαλόπουλος σχολιάζει τὸ χωρίο τοῦτο ὡς ἔξης: ‘Η τελευταία ἔκφρασις “καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας” δείχνει πολὺ καθαρὰ δτὶ καὶ οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν (κοντά στὰ Ἑλληνικά) μιλοῦσαν λατινικά, ἥταν δηλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι....’ Υποπτεύοντας δὲ στοὺς λατινοφώνους τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ Βλάχους, θέτει τὸ ἐπόμενο ἔρωτημα: *Ti ἀπέγιναν αὐτοὶ οἱ λατινόγλωσσοι ἢ οἱ δίγλωσσοι;* Ἐξηφανίσθησαν χωρὶς νὰ ἀφήσουν κανένα ἵχνος; Η πρόδηλος, μοῦ φαίνεται, ἀπάντηση στὸ ἔρωτημα συμβάλλει στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων⁸⁸.

Ἄλλὰ ἡ μαρτυρία τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου δὲν εἶναι μονοσήμαντη. Η δεύτερη ἔξης ἰσου ἐνδιαφέρουσα σημασία διαφωτίζει δημογραφικὰ τὴν ἑθνολογικὴ σύνθεση τῆς Εὐρώπης [= Βαλκανικῆς], πληροφορώντας δτὶ οἱ Ἐλληνες —ἐκ τοῦ πλείονος ὅντες— ὑπερτεροῦν ἀριθμητικὰ τῶν λοιπῶν λαῶν. Τρίτη δὲ ἴδιαζουσα μαρτυρία ἀφορᾶ στὴ χρήση τοῦ ἑθνωνυμίου Ἐλληνες, ἀν καὶ ἡδη ἀναπληρώνεται μὲ τὸ πολιτικὸ ὄνομα Ρωμαῖοι, κοινό, κατὰ τὸν Poghirc⁸⁹, γιὰ τοὺς ἑλληνοφώνους καὶ γιὰ τοὺς λατινοφώνους, Βλάχους, ἔως τὸν 10ο αἰώνα, ὅπου τὸν Κωνσταντίνο τὸν Πορφυρογέννητο ἀποκαλοῦνται Ρωμάνοι, ποὺ σημαίνει χρῆστες τῆς λατινικῆς⁹⁰, ὅπως καὶ ἡ λέξη

περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας σύνταγμα Ἰωάννου Φιλοδελφέως τοῦ Λυδοῦ (IOANNIS LYDI DE MAGISTRATIBUS EDIDIT RICARDUS WUENSCH LIPSIÆ MCMIII), *Bυζαντίς* 1 (1909) 31-34· K. Witting, *Quaestiones Lydianae*, Königsberg 1910· E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τ. II, Paris - Bruges 1949 (Amsterdam 1968) σσ. 729-734, 838-840· T. F. Carney, *Bureaucracy in Traditional Society Romano-Byzantine Bureaucracies viewed from within*, τ. 3, Lawrence (Kansas) 1971· J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire (A.D. 395-527)*, τ. II, Cambridge 1980, σσ. 612-615.

86. Βλ. M. Dubuisson, «Y a-t-il une politique linguistique romaine?», *Ktema* 7 (1982) 195 shm. 41. Μὲ τὴν καθηγητικὴ ἴδιότητα ἔχει εὐχέρεια στὴ χρήση τοῦ πληροφοριακοῦ ὑλικοῦ τῶν κρατικῶν ἀρχείων. Βλ. καὶ E. Flintoff, «Varro in the Works of John of Lydia», *Atti Congresso Internazionale Studi Varronianiani*, Rieti 1976, σσ. 365-377.

87. *Περὶ τῶν ἀρχῶν*, 261,68 (Bonn).

88. Ἀπ. E. Βακαλόπουλος, *Ιστορία τοῦ Νέου Ἐλληνισμοῦ*, τ. I, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 36.

89. Προβλ. Poghirc, ἔ.ἀ., σ. 33. Βλ. αὐτ., σ. 12, ὅπου *les Grecs usurpèrent le nom de “Rhomaioi”*. Δέν νοεῖται σφετερισμὸς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἐλλήνων τοῦ ὀνόματος «Ρωμαῖοι», ποὺ παράγεται ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο Ρώμη, λέξη ἑλληνική, ἡ δὲ πόλη Ρώμη ἀποκαλεῖται «Ἐλληνίς»! Βλ. Jean Bayet, «Les origines de l’Arcadisme Romain», *Mélanges de l’École Française de Rome*, 1920, σ. 63· Jean Bérard, *La colonisation grecque de l’Italie méridionale et de la sicile dans l’Antiquité*, 2η ἔκδ., Paris 1957, σ. 445 κ.έ.· G. K. Galinski, *Aeneas, Sicily and Rome*, Princeton 1963, σ. 172 κ.έ.· G. Manganaro, «Un senatus consultum in greco dei Lanuvini e il rinnovo della cognatio con i Centuripini», *Rendiconti dell’Accademia di Napoli (RAN)* (1963) 23 κ.έ.· id., «Per una storia della Sicilia romana», *ANRW*, I, 1, 448-449· D. Kienast, «Rom und die Venus von Eryx», *Hermes* (1965) 448 κ.έ.· D. Roussel, *Les Siciliens entre les Romains et les Carthaginois*, Paris 1970, σ. 129· Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός», *Πρακτικὰ Α΄ Συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ιδεώδους»*, Αθήνα 1984, σσ. 40-54.

90. Προβλ. Gaston Paris, «Romani, Romania, lingua romana, romancium», *Mélanges linguistiques publiés par Mario Roques*, Paris 1909, σ. 8: *Le Romanus est donc... l'habitant, parlant latin, d'une partie quelconque de*

Βλάχοι. Παράλληλα και ὁ ἄλλος μεγάλος ἴστορικός του Ἰουστινιανοῦ, ὁ Προκόπιος, Ἐλληνες ὀνομάζει και τοὺς κατ' ἔξοχὴν Βορειοηπειρώτες, τοὺς Δυρραχιῶτες: Ἐλληνές εἰσιν, Ἡπειρῶται καλούμενοι, ἄχρις Ἐπιδάμνου πόλεως, ἥτις ἐπιθαλαττία κεῖται⁹¹. Ἀναντίρρητα δὲ καίρια εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ VI. Popović: *Selon l'historien grec [sc. Procope de Césarée], les Épirotes étaient établis jusqu'à Epidamnos, ἢ νῦν Δυρράχιον καλεῖται* (BV III, 11,8)⁹².

Ο Σωκράτης, ποὺ ἀγνοεῖ ἀξιολόγηση πηγῶν και ἀναπόδραστα ἀντιφάσκει και αὐτοαναιρεῖται⁹³, στὸ συνθετικὸ γιὰ τὸν Βλάχους ἔργο του, σκαρίφημα ἔρασιτεχνικὸ μὲν ἀλλὰ τῶν χρόνων μείζονος περισκέψεως του, σχολιάζοντας τὴ φράση τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου *Ρωμάνους τοὺς νῦν Δαλματίαν καὶ τὸ Δυρράχιον οἴκουντας παρατηρεῖ*: Ἡ μετὰ τὴν Δαλματίαν μνεία τοῦ Δυρράχιου μᾶς πιστοποιεῖ δτὶ δι Πορφυρογέννητος ποὺ ἔξησε μεταξὺ 913-959 ἐννοοῦσε τὴν διοικητικὴ περιοχὴ τούτου και ὅχι τὴν πόλι τοῦ Δυρράχιου ἀποκλειστικά⁹⁴. Ο δὲ Κεραμόποντλος στὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη του *Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας και τῶν κατὰ τὴν Λιχνιδὸν λαῶν καταλήγει στὴν ἔξης διαπίστωση: Οἱ ἔξ αὐτῶν τῶν μερῶν καταγόμενοι αὐτοκράτορες, π.χ. Διοκλητιανός, Κωνσταντίνος, Ἰουστίνος, πρέπει νὰ ἦσαν Ἐλληνες βλαχόγλωσσοι, Βλάχοι⁹⁵. Ἐπὶ πλέον, κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀμαντο πιθανὴ εἶναι ἡ προσθήκη ἐνὸς ἀκόμη ὀνόματος αὐτοκρατορικοῦ ἀπὸ τὴν ἐσχατιὰ τῆς Βορείου Ἡπείρου: Τὸ Δυρράχιον ἔδωκε τὸν πέμπτον αἰῶνα εἰς τὸ Βυζάντιον τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον, ὅστις ὀνομάζεται μὲν Ἰλλυριός, διότι ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ κατήγετο, ἀλλὰ πιθανῶς ἦτο Ἐλλην⁹⁶.*

Ως πρὸς τὴν ὀνομασία Ἰλλυριός ὁ Vladislav Popović ἐκφράζεται σαφέστερα: *Les termes Ἰλλυριοί, τῶν Ἰλλυριῶν ἐπίσκοποι ou οἱ Ἰλλυριοί ἐπίσκοποι, rencontrés dans l'Histoire ecclésiastique d'Euagrios, n'ont pas une signification ethnique comme le voudraient et encore plus le désireraient les historiens albanais, mais se rapportent à l'unité territoriale et administrative d'Illyricum Per analogiam, dans la Passion de saint Démétrius de Thessalonique, composée dans la première moitié du Ve s., le préfet τῶν Ἰλλυριῶν, qui séjourna brièvement ἐν τῇ Δακῶν χώρᾳ, n'était pas préfet des Illyriens mais de l'Illyricum, de même qu'il n'avait pas rendu visite aux Daces mais aux habitants du diocèse dacique de sa préfecture d'Illyricum⁹⁷. Ο δὲ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Russu⁹⁸ ἔξ*

l'empire... Le nom... qu'ils [les Germains] lui donnaient sans doute bien avant la conquête, c'est celui de walah...

91. Πρβλ. Κ. Δ. Στεργιόπουλος, *Tὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπείρου*, Ἀθῆναι 1945, σ. 35.

92. VI. Popović, *L'Albanie pendant la basse Antiquité. Les Illyriens et les Albanais*, Beograd 1988, σ. 254.

93. Μολονότι διεκδικεῖ πρωτεῖα στὴν ἔξενθρηση τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, ἀποφεύγει και τὴν ἔλαχίστη βιβλιογραφικὴ ἀναφορά. Ἀσφαλῶς, ἐπειδὴ γνωρίζει δτὶ προηγοῦνται ἄλλοι, Ἐλληνες και ἔνοι. Ἐπίσης, ἐνῶ σεμνύνεται δτὶ ἀπέδειξε τὴν ὑπεργνήσια Ἐλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων (πρβλ. Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμονίων, σ. 1γ), κατόπιν χωρίς αἰτιολογία δρίζει τὴν καταγωγὴ τους... Ἰλλυρική! Βλ. Διάλογοι 25 (1979) 3.

94. Σ. Λιάκος, Ἡ καταγωγή, σ. 10 σημ. 43.

95. *Μακεδονικὰ 2* (1941-1952) 530.

96. Κ. Ἀμαντος, *Oἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἐλλάδος (Βούλγαροι - Ἀλβανοί - Νοτιοσλάβοι)*, Ἀθῆναι 1923, σ. 135.

97. Popović, ἔ.ἄ., σσ. 282-283, δπου και ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφία.

98. I. I. Russu, «Elemente traco-getice în imperiul Roman și în Byzantium (Veacurile III-VII)», *Contribuție*

ἀφορμῆς χαρακτηρισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς «'Ιλλυρίδος» πόλεως διευκρινίζει ὅτι τὸ ἐπίθετο ἀποτελεῖ ὅρο γεωγραφικοδιοικητικό, ἀφοῦ ἡ Θεσσαλονίκη ἀνήκε στὸ Ἰλλυρικόν.

Κατὰ τὸν Λιάκο, ὁ Ἀγιος Δημήτριος ἦταν εὐπατρίδης Θεσσαλονικιώτης καὶ συνάμα ἀξιωματούχος τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἥρα “δῆμοσιεύων φθεγγόμενος τῇ τῶν Ἰταλῶν φωνῇ” (ἥτοι Βλαχόφωνος) κατὰ πῶς λέγει ὁ Λυδός⁹⁹. Ἀποδεχόμενος δὲ ὁ Λιάκος ὅσα οἱ Κεραμόποουλος - Ἀμαντος ἐπισημαίνουν γιὰ τοὺς αὐτοκράτορες Ἰουστινιανό¹⁰⁰ - Ἀναστάσιο, προφανέστατα ὑπαινίσσεται ἔνταξῃ στὴν κατηγορία «δῆμοσιεύοντων» τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ καὶ ἄλλης περιώνυμης Βυζαντινῆς προσωπικότητας: δόμόφυλος [τοῦ Ἀγίου Δημητρίου] ἦταν καὶ ὁ ἔνδοξος στρατηγὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Βελισσάριος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Γερμανίκεια τοῦ Ἀνω Στρυμόνα ποὺ βρίσκονταν δίπλα στὴν μέχρι σήμερα σχεδὸν Βλαχόφωνη Ἀνω Τζιουμαγία¹⁰¹.

Ἡ ἐνδεδειγμένη ἀποτίμηση τῆς σπουδαιότητας καὶ ἡ ὁρθὴ ἐρμηνεία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ δὲν ἀποτελοῦν ἀποκλειστικότητα Ἑλληνική. Τὰ πρωτεῖα ἄλλως τε κατέχουν ἔνοι. Πράγματι προηγεῖται καὶ τοῦ Ἀπ. Βακαλόπουλου ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης E. Lozovan, ποὺ τολμηρότατα ὁμολογεῖ: ...*bien que les habitants [sc. de l'Europe - Balkanique] fussent des Grecs ils parlaient tous le latin*¹⁰². Ὁ ἐπίσης Ρουμάνος καθηγητὴς Poghirc ἀποδίδει ἐπακριβῶς τὸ κείμενο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ: ...*les gens habitant "L'Europe" (c'est-à-dire, la péninsule balkanique), quoiqu'étant en majorité des Grecs, parlaient la langue des Italiques, surtout ceux qui s'occupaient des affaires publiques*¹⁰³. Παρεκκλίνει δὲ κάπως, καὶ συγκεκριμένα στὸ δημογραφικὸ μετατρέποντας τὸ «πλείονος» τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ σὲ «πολλοῦ», ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Russu. Κατὰ πιστὴ μετάφραση τῆς διατυπωμένης στὴ ρουμανικὴ γλώσσα θέσεώς του ἀναγνωρίζει ὅτι στὴν Εὐρώπη (ἄν καὶ ἥσαν πολλοὶ Ἑλληνες) οἱ λαϊκὲς μάζες μιλοῦσαν λατινικά (Ioh. Lyd. III, 68), γεγονὸς ποὺ ἔχει δημιουργήσει δυσκολίες καὶ συγχύσεις¹⁰⁴, παραπέμποντας στὸν Philippide, προφανῶς ὡς ἐξιλαστήριο θύμα τῆς συγχύσεως, τὴν ὁποία ὁ Ἰδιος ἐπέφερε μὲ τὶς ἀνακρίβειές του. Διότι ὁ Ἰωάν-

la istoria și romanizarea Trăilor, Bucuresti 1976, σ. 94 σημ. 23 καὶ 24.

99. Λιάκος, ἔ.ἄ., κατ. Ἔν τούτοις ὁ Γάλλος κληρικός-καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Nancy Fr. Taillez, «Rusalile, les Rosalies et la rose», *Cahiers Sextil Pascariu (CSP)* 1 (1952) 313, ποὺ θεωρεῖ τοὺς Γάιο καὶ Σεκοῦνδο ὡς πρώτους λατινοφώνους χριστιανούς στὴν Ἀνατολή, τὸν ἄγιο Δημήτριο χαρακτηρίζει (αὐτ., 310) «πρωτο-ρουμάνο!». Προφανῶς ἀγνοεῖ τὴν ἀποκαλυπτικὴ μελέτη τῆς Ρουμάνας Marie Colescu, «Autour d'une représentation de Saint Démétrius», *RHSEE* 1-3 (1937) 32, κατὰ τὴν ὁποία στὴ συνείδηση τῶν βαλκανικῶν λαῶν ὁ ἄγιος Δημήτριος εἶναι Ἑλληνας, φυσικὰ δίγλωσσος.

100. Ὁ Λιάκος περιπίπτει σὲ νέα ἀνακολουθία. Ἐνῶ (ἔ.ἄ., 1γ) εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ὑπεργνήσιας Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων χαρακτηρίζει Κουτσόβλαχο τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανό, διπότε ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίζεται ὑπερέλλην, παρακάτω (αὐτ., λθ) γράφει: Ἰλλυριόβλαχος ἦταν καὶ ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστινιανός, ὁ ὁποῖος ἔχτισε κοντὰ στὴ γενέτειρά του Ταυψήσιο (νῦν Trebisht) τὴν πόλη Πρίμα Ἰουστινιανή. Προσοχή, λοιπόν, σπουδὴ βλαχολογικούς ἐρασιτεχνισμούς. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός», *Ηπειρωτικὸ Ημερολόγιο* (1990) 267-273.

101. Λιάκος, ἔ.ἄ., κατ.

102. Lozovan, «Byzance et la romanité», 223.

103. Poghirc, Romanisation linguistique..., 34.

104. Russu, ἔ.ἄ., 102 καὶ σημ. 2.

νης Λυδός, ὅπως φαίνεται στὸ χωρίο του, δὲν ἀναφέρει «λαϊκές μάζες» ἀλλὰ μόνον «Ἐλληνες, «ἐκ τοῦ πλείονος ὅντας» στὴν Εὐρώπη.

Πάντως ὁ Russu ὑπερακοντίζεται ἀπὸ τὸν ὁμόλογό του Mihăescu, ὁ ὄποιος σὲ σειρὰ δημοσιευμάτων του σὲ διάφορες γλῶσσες¹⁰⁵ καταντᾶ πραγματικὸς πλαστογράφος ἀπαλείφοντας ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ τὴ λέξη «Ἐλληνας», αἰτιατικὴ πληθυντικοῦ. «Ἐτσι ἀφήνει τὴν ἐντύπωση στοὺς ἀναγνῶστες του ὅτι στὴν Εὐρώπη, δηλαδὴ στὴ Βαλκανική, συντελεῖται εὐρεῖα ἐκλατίνιση τῶν λαῶν της, πλὴν Ἐλλήνων, ἐνῶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου γίνεται γιὰ τοὺς «Ἐλληνες, τῶν ὁποίων ἡ λατινοφωνία τὸν παρεμπόδισε ὡς διοικητὴ τῆς στὴν πραγμάτωση γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Mihăescu, ὁ ὄποιος σὲ μία μόνο περίπτωση καὶ κατὰ τρόπο πονηρότατο, ὥστε νὰ ἀποκλείεται πλήρης πληροφόρηση τῶν ἀναγνωστῶν, σὲ ὑποσημείωση καταχωρίζει ἐλληνικὰ τὸ ἔξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον στὸ πρωτότυπο χωρίο διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς [Εὐρώπης - Βαλκανικῆς] οἰκήτορας, καίπερ «Ἐλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὅντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ. Ἀλλὰ στὸ κυρίως κείμενο τοῦ ἀρθρου του, στὴν Ἰταλικὴ γλώσσα, ἔχαφανίζει πάλι τοὺς «Ἐλληνας»¹⁰⁶!

Ὀπωσδήποτε ἐνδελεχέστερα διερευνᾶ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λιέγης Michel Dubuisson, τοῦ ὄποιου τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα διακρίνονται καὶ γιὰ τὴν ἴσχυρότερη τεκμηρίωση. Μεταφράζοντας τὸ εὐρύτερο χωρίο δὲν παραλείπει κανένα στοιχεῖο τοῦ πρωτοτύπου: *Toutes les affaires concernant l'Europe préservèrent par nécessité cette antique coutume, dans la mesure où ses habitants, quoique Grecs pour la plupart, parlaient latin, surtout ceux qui exerçaient une fonction publique*¹⁰⁷. Παρόμοια ἐρμηνεύει τὴ μαρτυρία καὶ σὲ μελέτημα τοῦ προπηγουμένου ἔτους¹⁰⁸: Ἐπὶ πλέον, κατὰ τὸν Dubuisson, ἡ χρήση τῆς λατινικῆς ἀπὸ τοὺς «Ἐλληνες, ποὺ γίνονται διγλωσσοι, ὑπηρετεῖ πρακτικοὺς σκοπούς¹⁰⁹. Διαχρονικὴ δὲ διγλωσσία διαπιστώνει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουδαπέστης Mathias Gyóni: *tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire*¹¹⁰.

Πέρα τῆς ἰστορικῆς μαρτυρίας τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, ἀποδεκτῆς ἀπὸ συγχρόνους

105. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucureşti 1960, σ. 39· id., «Die lateinische Sprache in Südosteuropa», *Zeitschrift für Balkanologie* 6 (1968) 128-136· id., «Byzance foyer du rayonnement de la culture romaine et de la langue latine dans le Sud-est de l'Europe», *Buζantină* 6 (1974) 217-226· id., *La langue latine dans le Sud-est de l'Europe*, Editura Academiei - Bucureşti, «Les Belles Lettres» - Paris 1978, σ. 55. Ἡ παραχάραξη τῆς ἰστορίας σὲ δλη τὴν ἀκαδημαϊκὴ ἐπισημότητα καὶ ἔξωγωγή της στὴν πόλη τοῦ Φωτός, τὸ Παρίσι. Οἱ «Ἐλληνες ὁμφαλοσκοποῦν κομματικά, παραπολιτικά καὶ τώρα «δίλυμπιακά». Δὲν τὴν παρετήρησαν οὔτε κατὰ τὴ δημοσίευσή της σὲ περιοδικὸ ἐπιστημονικὸ ἐλληνικό!

106. H. Mihăescu, «La lingua latina et la lingua greca nell'impero bizantino», *Atene e Roma* N.S., 18, fasc. 3-4, 1973, 145. Βλ. ἐπισημάνσεις Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Λατινικὴ καὶ Ἐλληνικὴ μεταξὺ τῶν δύο ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (325-787)», *Níkaiā. Ἰστορία - Θεολογία - Πολιτισμός*. 325-1987, Νίκαια 1988, σ. 125 καὶ σημ. 61.

107. Dubuisson, ἔ.ἀ., 195-196.

108. Βλ. M. Dubuisson, «Problèmes du bilinguisme romain», *Les Études Classiques (LEC)* 49 (1981) 38 σημ. 66.

109. Βλ. M. Dubuisson, «Le latin des historiens grecs», *LEC* 47 (1979) 103· id., «Utraque lingua», *Antiquité Classique (AC)* 50 (1981) 282.

110. M. Gyóni, «La transchumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge», *Byzantinoslavica* 12 (1951) 42.

μας ἐγκρίτους ἐπιστήμονες, Ἐλληνες και ἔνοντος, μάλιστα και Ρουμάνους, ὑπάρχουν ἔξ ἴσου πολύτιμες ἀρχαιολογικές. Πράγματι ἐπιγραφή χριστιανικὴ τῆς πλησίον τῆς Μοσχοπόλεως κειμένης Ἡπειρωτικῆς πόλεως Φωτικῆς ἐπιβαθμιώνει ἐκλατίνιση Ἐλλήνων. Ο μελετητής της, διευθυντής τοῦ Κέντρου Ἐλληνικῆς και Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν, Μιλτ. Χατζόπουλος ἀποκαλύπτει ἐπὶ πλέον και τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα γενέσεως τῆς ἀρωματικῆς, τοῦ λατινογενοῦς γλωσσικοῦ ἴδιωματος τῶν Βλάχων¹¹¹. Ὅταν ἰστορικὲς και ἀρχαιολογικὲς πηγὲς μαρτυροῦν πειστικὰ ἐκλατίνιση ἐπὶ γλωσσικοῦ και ἐθνολογικοῦ ἐλληνικοῦ ὑποστρῶματος τοῦ βιρειοελλαδικοῦ χώρου, ἡ πρώτη μνεία Βλάχων, τὸν 100 αἰώνα, ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν χρονογράφῳ Γεώργιο Κεδρηνό¹¹², πλησίον τῆς Καστοριᾶς¹¹³, ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἀφορᾶ σὲ Βλάχους [=λατινοφάνους, δχι κτηνοτρόφους] Ἐλληνες. Η δὲ δῆθεν κάθοδος¹¹⁴ ἀπὸ περιοχὲς Δουνάβεως-Δακίας ἀποτελεῖ πολὺ μεταγενέστερο ἐπινόημα τῶν Παραδουναβίων Ἕγεμονιῶν γιὰ πολιτικοὺς και ἄλλους σκοπούς¹¹⁵, ποὺ διαιωνίζονται μὲ διαφορετικὲς ἑκάστοτε ἐπιδιώξεις, ἵδιως δὲ τὴν ἀνάμειξη τῆς μετέπειτα Ρουμανίας στὶς βαλκανικὲς ἔξελιξεις. Διάβαση ἄλλως τε τοῦ Δουνάβεως και ἐγκατάλειψη τῆς Δακίας ἀπὸ τοὺς Δάκες συνεπείᾳ ἐμφανίσεως μεταναστευτικῶν λαῶν εἶναι ἀδιανόητες και ἀσύμφορες, ἐφ' ὅσον ἡ καταφυγὴ στὰ Καρπάθια ἔξασφαλίζει τὴν ἄμεση σωτηρία και τὴν ἐν καιρῷ ἐπιστροφὴ στὶς ἑστίες και ἐπανέναρξη τῶν προαιωνίων ἐργασιῶν, κυρίως γεωργικῶν. Αὐτὲς δὲ οἱ δυνατότητες και προοπτικὲς μαρτυροῦνται ἀπὸ πηγές, δπως ὁ Μιχαήλ ὁ Σύρος¹¹⁶, και ἐπαληθεύονται ἀπὸ τὶς νεώτερες ἔρευνες Ρουμάνων, π.χ. τοῦ C. C. Giurescu¹¹⁷, και πρόσφατες, π.χ. τῶν Sellier¹¹⁸.

111. M. Hatzopoulos, «Photiciè colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote», *Balkan Studies* 21 (1980) 90 και σημ. 7, 102-103.

112. Κεδρηνός, 2.435. Βλ. και C. C. Giurescu - D. C. Giurescu, *Istoria Românilor I*, Bucuresti 1975, σ. 187. Ἐπίσης Poghire, ἔ.ἄ., 9.

113. Εδῶ οἱ Βλάχοι, κατὰ τὸν Taillez, ἔ.ἄ., 313, *sont aussi vien que le Christianisme*.

114. Τὴν κάθοδο ἀποκλείουν πρὸ πάντων ἐπιστήμονες τῆς Ρουμανίας. Βλ. Grai și Sufflet, 1, 1923-1924, 77, δπου πρώτος ἐπιστημονικὰ κονιορτοποιεῖ τὴν περὶ καθόδου θεωρία ὥ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου T. Papahagi. Ἐπίσης πρβλ. A. Sacerdoțeanu, *Considérations sur l'Histoire des Roumains aux Moyen-Âge*, Paris 1929, σ. 140: *L'hypothèse d'une descente des Roumains de la Save vers la Thessalie n'est pas possible*. Βλ. και Grai și Sufflet, 1, 1923-1924, 95, δπου καίρια παρατήρηση T. Papahagi. Πρβλ. και Silviu Dragomir, «La patrie primitive des Roumains et ses frontières historiques», *Balcania* 7 (1944) 81: *Il est vrai que ni les sources historiques concernant le territoire bulgare ni celles de Serbie ne nous ont conservé une information quelconque sur les mouvements de la population roumaine*. Ἐξ ἄλλου τὰ ἐπικαλούμενα ἀκόμη ἀπὸ ἀδαεῖς Χρονικὰ δὲν ἀφοροῦν στοὺς Βλάχους, κατὰ τὸν καθηγητὴν M. Gyóni, ὥ ὅποιος διαλύει τὴν σύγχυση. Πρβλ. *Revue d'Histoire Comparée (RHC)* 23 (1945) 129 σημ. 1: *On a écarté d'avance des sources comme la chronique "Nestor", dont les données ne se rapportent pas aux Vlaques ainsi que les Gesta Hungarorum d'Anonymus, qui confondent la situation de 1200 avec l'histoire du IXe siècle*.

115. Βλ. Μιχ. N. Ρωμανός, «Ἀπόφεις και θέσεις γὰ τὸ δνομα, τὴν καταγωγὴ και τὴ γλώσσα τῶν Κουτσοβλάχων», *Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρουπόλη*, Ἀθήνα 1988, σ. 513. Ἐχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας», *Νέα Έστία (Χριστούγεννα 1992)* 132β.

116. Βλ. Μιχαήλ Σύρος, 10,21,2. Ἐπίσης Salviani, *De ged*. 5,8 (Pl 53,102).

117. C. C. Giurescu, «Românii în mileniul migrațiilor», *Biserica Ortodoxă Română (BOR)* 93 (1975) 734, χαρακτηρίζει τὴν θεωρία καθόδου ώς παράλογη και ἀπότοκη πολιτικῆς παρεμβάσεως, ἐννοώντας οὐγγρικῆς και λησμονώντας τὴν ρουμανικὴ προπαγάνδα!

118. André et Jean Sellier, *Atlas des peuples de l'Europe centrale. La Découverte* 1991, σ. 132: *Les*

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸν Lozovan σημειώνεται μετακίνηση λατινοφώνων τῆς βόρειας Βαλκανικῆς ἐξ αἰτίας τῆς ἀφίξεως καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν Βουλγάρων ὅλλα πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς χερσονήσου καὶ ὅχι πρὸς νότο¹¹⁹. Κατὰ δὲ τὸν δύμοτιμο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Aix-en-Provence Paul Garde οἱ Σλάβοι προκαλοῦν μεγάλες γλωσσικές καὶ ἔθνολογικές ἀλλοιώσεις στὴν κεντρικὴ Βαλκανικὴ ἐκσλαβίζοντας καὶ ἐξαναγκάζοντας λατινοφώνους σὲ φυγὴ ἀλλὰ πρὸς βιοδῦ, πέρα τοῦ Δουνάβεως, στὰ Καρπάθια¹²⁰.

Ἡ ἄνοδος ὑποστηρίζεται ἢδη κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα μας ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Édouard Bourcier¹²¹, ταυτόχρονα δὲ καὶ ἀπὸ ἐκπροσώπους τῆς ρουμανικῆς ἐπιστήμης, π.χ. τοὺς Ovid Densusianu¹²², T. Papahagi¹²³, N. Roman¹²⁴, A. Sacerdoceanu¹²⁵, I. Siadbei¹²⁶, Ch. Cotosman¹²⁷, P. David¹²⁸. Μάλιστα οἱ C. Daicoviciu - H. Daicoviciu¹²⁹ ἀνακοινώνουν τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τους, ποὺ ἀφοροῦν στὴν ἄνοδο, σὲ διεθνῆ συνέδρια.

Roumains — comme la majorité des historiens — pensent que les descendants des populations romanisées de Dacie se sont maintenus sur place (notamment en Transylvanie) à travers les siècles, quitte à se réfugier dans les montagnes (Carpates méridionales) lors des invasions. "Ομοια πράττουν ὅλοι οἱ λαοί. Βλ. A. E. Vacalopoulos, «La retraite des populations grecques vers des régions éloignées et montagneuses pendant la domination turque», *Balkan Studies* 4 (1963) 265-276. Πόσο σωστικὰ εἶναι τὰ βιουνὰ ἐπιστημαίνεται καὶ στὰ κηρύγματα τοῦ ἀγίου Κοσμᾶ, τῶν ὅποιων τὴν πραγμάτωση ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἐλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων, ὡς εἴπομεν τῆς Ἑλλάδος μνημονεύει προσθέτοντας καὶ μαρτυρίᾳ ἐλληνικότητας τῶν Βλάχων ὁ Μετσοβίτης Τριαντάφυλλος Μπάρτας, *Περὶ ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι*, Βουκουρέστι 1878, σ. 10.

119. Πρβλ. E. Lozovan, «Romains et barbares sur le moyen-Danube», Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen. II*, Berlin 1960, σ. 238 σημ. 77.

120. P. Garde, *Les Balkans*, Flammarion 1994, σ. 33. Σχετικὰ μέ τὸν ἐλληνικὸ χῶρο πρβλ. E. Petrovici, «Les Slaves en Grèce et en Dacie», *Balcania* 7 (1944) 472: *l'influence sur la langue grecque est sans importance*. Id., «Les Slaves en Grèce et en Dacie», *Studii de dialectologie și toponimie*, București 1970, σ. 151. Μικρότερη ἀκόμη εἶναι ἡ σλαβικὴ ἐπίδραση στὸ ρωμανικὸ ἴδιωμα τῶν Βλάχων, στὴν ἀριθμούντα. Βλ. Achille G. Lazarou, *L'aroumain et ses rapports avec le grec*, 206 - Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1986, σσ. 242-245. Ἐπίσης πρβλ. Al. Randa, «Le Sud-Est Européen, partie intégrante de l'Europe», *RER* 7-8 (1961) 133: *Ces Slaves [du Sud] immigrants n'étaient pas nombreux*. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ ἐπισήμανση γιὰ τὶς πλάνες τοῦ Fallmerayer. Πρβλ. Th. von Uzorinac-Kohary, «Sur les recherches allemandes concernant le Sud-Est Européen», *Bulletin* 2 (1964) 32: ...ses erreurs, telles que son opinion sur les Grecs contemporains, qui seraient en réalité des Albanais et des Slaves grécisés...

121. E. Bourcier, *Éléments de Linguistique Romane*, Paris 1967⁵, σ. 136.

122. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. I, Paris 1901, σσ. 300, 327-328, 356-357.

123. Bł. Crai și Suflet, 1, 1923-1924, 228 κ.έ.

124. Bł. Graiul Românesc, 3, 1928, 55.

125. Bł. Anuarul Institutului de Istorie Natională (AIIN) 5 (1928-1930) 497 κ.έ.

126. I. Siadbei, *Originile dialectelor române*, Iasi 1933, σ. 19.

127. Bł. BOR 64 (1940) 373.

128. Bł. BOR 93 (1975) 768. Ἐπίσης, αὐτ., σ. 737, δπου ὁ ἀκαδημαϊκός Constantin C. Giurescu μνημονεύει καὶ τοὺς πρωτοπόρους ξένους, ποὺ πολὺ πρώιμα ὑποστηρίζουν καταφυγὴ τῶν Ρουμάνων στὰ Καρπάθια κατὰ τὴν περιόδο τῶν ἐπιδρομῶν, τὸν Σουνδὸ Johann Thummann, καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χάλλης, τὸν Σλοβάκο Pavol Jozef Šafárik, τοὺς Vaillant, Ubicini, καθὼς καὶ τὸν Ἀμερικανὸ James D. Noyes.

129. Πρβλ. C. Daicoviciu - H. Daicoviciu, «La Dacie et sa romanité», *Actes du Colloque International organisé par le Secrétariat général de l'Association Internationale des Études du Sud-Est Européen, Mamaia (Roumanie), 1-2 septembre 1968*, Bucarest 1970, σ. 253: ...durant les six siècles qui s'écoulèrent depuis l'abandon de la Dacie par Aurélien, des éléments romans (non roumains) sont venus du Sud du Danube, renforçant la romanité au Nord de ce fleuve, en particulier les éléments qui avaient adopté comme principale occupation la vie pastorale. Κατὰ δὲ τὸν Ούγγρο K. Kadlek παρατηρεῖται καὶ μετανάστευση ἀπὸ Θεσσαλία πρὸς τὸν Βορρᾶ. Βλ. *Revue des Études Hongroises (REH)* 6 (1928) 2-3, 271.

Έπισης έπιστήμονες τῆς Ρουμανίας, π.χ. A. D. Xenopol¹³⁰, V. Pârvan¹³¹, T. Papahagi¹³², R. Vulpe¹³³, A. Procopovici¹³⁴, Th. Capidan¹³⁵, δύμολογοῦν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου. Μαζί τους δὲ συμφωνοῦν καὶ διακεριμένοι ἐπιστήμονες ἄλλων χωρῶν, π.χ. R. Pinon¹³⁶, Wace καὶ Thompson¹³⁷, L. Niederle¹³⁸, Fr. Taillez¹³⁹, T. Vukanović¹⁴⁰, M. Sivignon¹⁴¹, A. Failler¹⁴².

Ἐπὶ πλέον, ἐνῷ ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰώνα ἀδιάλειπτα, καθὼς καὶ στὶς ἡμέρες μας, ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα¹⁴³ πρὸς ἐδραιώση τῆς θεωρίας περὶ καθόδου, μάλιστα καὶ μετὰ τὴν ἀπόρριψή της καὶ ἀπὸ τὸν δνομαστότερο στὸ παρελθὸν ὑπέρμαχο της Th. Capidan¹⁴⁴, δὲν παραλείπει σχεδὸν κανένα δνομα Βυζαντινοῦ χρονογράφου παράγοντας τεράστια παραπλανητικὴ βιβλιογραφία μὲ παρερμηνεῖς¹⁴⁵ καὶ κολοβώσεις¹⁴⁶ χωρίων τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφῶν, Ρουμάνος πάλι, ὁ καθηγητὴς Poghirc, πιστοποιεῖ ὅτι ὁ Κεκαυμένος ἀπομένει ἡ μόνη πηγὴ περὶ καθόδου, ἀλλὰ «ἀρκετὰ ἀναληθῆς»¹⁴⁷. Παράλληλα ἄλλος Ρουμάνος, ὁ βυζαντινολόγος Năsturel χαρακτηρίζει τὴν ἕδια πηγὴν «ἄληθινὰ σκοτεινή»¹⁴⁸. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ πλαστή. Τὴν δὲ

130. A. D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, état matériel et intellectuel*, Paris 1903, σ. 38· id., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, τ. II, Bucureşti 1914, σ. 133.

131. V. Pârvan, *Sulle origini della civiltà romena*, Roma 1922, σ. 4.

132. Bl. Grai și Suflet 1 (1923-1924) 97.

133. Bl. ED 3 (1925) 166-167, καὶ *Mélanges de l'École Roumaine en France 1929 (MERF)*, 341.

134. Bl. Balcania 1 (1938) 59-60.

135. Bl. Langue et Littérature 2 (1943) 243 κ.έ., 6 (1946) 5.

136. R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Ottoman*, Paris 1909, σσ. 115-116.

137. Alan J. B. Wace - Maurice S. Thompson, *Oἱ Νομάδες τῶν Βαλκανίων*, Εἰσαγωγὴ - σχόλια N. Κατσάνης, μτφρ. Π. Καραγιώργος, Ἐκδοση Φιλολογικοῦ Ἰστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 274.

138. L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris 1923, σ. 63.

139. Taillez, ē.ά., σ. 317.

140. Bl. L'Ethnographie 56 (1962) 11-49.

141. Πρβλ. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*, Lyon 1969, σ. 29: *Les bergers Valaques de notre région sont de très anciens habitants du pays*.

142. Πρβλ. *Revue des Études Byzantines (REB)* 46 (1988) 259: *Les Aroumains sont des autochtones latinisés par l'occupation romaine de la Macédoine....*

143. Bl. Ἐλευθερίᾳ Ι. Νικολαΐδου, Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ βιλαέτι Ιωαννίνων καὶ στὰ βλαχόφωνα χωρὶς τῆς Πίνδου, τ. Α' (μέσα 19ου αι. - 1900), Έταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Υάννινα 1995, σ. 413 κ.έ. βιβλιογραφία.

144. Στὴν ἔνδοσή του ἔξαναγκάζεται ἀπὸ τὰ προμνημονεύμενα δημοσιεύματα τῶν T. Papahagi, *Sacerdoteanu, Dragomir*. Ὁ δὲ πρῶτος δίνει καὶ τὴν χαριστικὴ βολὴ μὲ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀνεπάρχουσας τοῦ Capidan στὸν ἀριθμούνικὸ γνωστικὸ τομέα. Bl. Grai și Suflet 6 (1934) 377. Συμπληρώνει δὲ καὶ δ. Σ. Λιάκος, Ἡ καταγωγὴ, σ. μζ-μη. Προηγεῖται ὀπωσδήποτε δ. G. Weigand, *Balkan Archiv* 2 (1926) 275, στὶς ἐπικρίσεις γιὰ προκαταλήψεις Capidan καὶ συντροφιᾶς του.

145. Bl. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἔξεγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου», Θεσσαλικά Χρονικά 11 (1976) 90-119.

146. Χαρακτηριστικὴ ἀντιδεοντολογικὴ καὶ ἀντεπιστημονικὴ ἀλλοιώση κειμένου ίστορικοῦ ἀφορᾶ στὸν Λαόνικο Χαλκοκονδύλη. Bl. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπὸ τὴν Armania τῶν Ἐλλήνων στὴ Romania τῶν Δακῶν», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* (1996-1997) 5-39 σημ. 43-44.

147. C. Poghirc, «Latin balkanique ou roumain commun? (A propos des origines de l'aroumain)», *Romanica Aenipontana* 14 (1987) 344.

148. P. Năsturel, «Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare jusqu'à la conquête ottomane. Les Arou-

πλαστότητα διαπιστώνουν διαδοχικά ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ἔως πρόσφατα ἐπιφανεῖς ἐπιστήμονες, π.χ. W. Tomatschek¹⁴⁹, M. Gyóni¹⁵⁰, P. Lemerle¹⁵¹, G. Cankova-Petkova¹⁵² κ.ἄ.

Οπωσδήποτε οἱ προπαγανδιστικοὶ παράγοντες αἰσθάνονται βαθύτατα τὸ ἀθεμελίωτο καὶ σαθρὸ τῆς περὶ καθόδου θεωρίας. Γι' αὐτὸ μηχανεύονται κατὰ καιροὺς ἐρείσματά της, ὅπως οἱ ἐπόμενες νέες εἰκασίες γιὰ μὴ ἐλληνικότητα τῶν Βλάχων τῆς Ἐλλάδος. Διότι δῆθεν: α) Ἐχουν κοινὸ ἐθνώνυμο μὲ τοὺς λατινοφώνους Βλάχους τῆς Δακίας, Ρωμάνοι. β) Ὁμιλοῦν τὴν Ἰδια ρωμανική, νεολατινικὴ γλώσσα. γ) Ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα δὲν ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς λατινικῆς. δ) Οἱ ἀρχαῖοι Ἐλληνες δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ατηνοτροφία. Ἀλλὰ στὴν πλειονότητα καὶ τὰ προηγούμενα «ἐπιχειρήματα» ἀναιροῦνται ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ἐπιστήμη.

α. Ἄσφαλῶς καὶ στὴ Δακία ἀπὸ τὴν κατάκτησὴ τῆς, 107 μ.Χ., ἔως τὴν ἐγκατάλειψή της, 271, ἀρκετοὶ κάτοικοι ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου καὶ ἀποκαλοῦνται Ρωμάνοι. Ὅμως ἔξ αἰτίας τῆς μετέπειτα μακραίωνης ὑποταγῆς σὲ νέους κατακτητὲς ὁ ὄρος Ρωμάνος χάνει τὴν ἀρχικὴ σημασία καὶ σημαίνει πλέον τὸν δοῦλο ἢ χειρότερες ἀκόμη ὑποτιμητικὲς ἔννοιες, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς Bratianu¹⁵³ καὶ ρωμανιστὲς ἄλλων χωρῶν¹⁵⁴. Γι' αὐτὸ οἱ ἀπόγονοι Δακῶν χρησιμοποιοῦν διαφορετικὲς ὀνομασίες κατὰ μεγάλα γεωγραφικὰ διαμερίσματα, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ διακεκριμένοι Ρουμάνοι ἐπιστήμονες C. C. Giurescu - D. C. Giurescu¹⁵⁵, Virgil Cândea¹⁵⁶ κ.ἄ. Ἡ δ' ἐθνωνυμία Ρωμανία ἢ Ρουμανία ὡς μεταγενέστερη¹⁵⁷ τῆς ἐγκαταλείψεως δὲν ὑφίσταται διόλου στὴ Δακία. Εἰσάγεται μετὰ πολλοὺς αἰώνες, καθὼς καὶ ὁ ὄρος Ρουμάνος, τὸν ὅποιο πρῶτα ἀποκαθαίρει σημασιολογικὰ ὁ διάκονος Κορέστης¹⁵⁸, ἀπὸ τὸν Ἐλληνα Δανιήλ Φιλιππίδη¹⁵⁹, καθ' ὅμολογίαν Ρουμάνων

main», INALCO 1989, σ. 51 σημ. Πρβλ. καὶ L. Tamás, «Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane», Archivum europae Centro-Orientalis (AECO) 2 (1936) 364: *Vouloir dégager un noyau historique des élucubrations de Kekaumenos serait tenter l'impossible*.

149. Bλ. Sitzungsber. d. phil.-hist. Cl. d. Kais. Akad. d. Wiss. 99. Bd, Wien 1882, σσ. 493-494.

150. Bλ. RHC 23 (1945) 171, καὶ Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (AAASH) 2 (1954) 231 σημ. 9.

151. P. Lemerle, *Prolegomènes à une édition critique et commentée des «Conseils et Récits» de Kekaumenos*, Bruxelles 1960, σ. 75.

152. Πρβλ. *Linguistique Balkanique* 6 (1963) 94 σημ. 5: *Pour l'histoire antique des Daces Kékauménos a utilisé l'Histoire Romaine de Dion Cassius, qu'il mentionne sous le nom Dion d'Athènes* (Cecaum. Str., p. 75).

153. G. I. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest 1942, σ. 217. Bλ. C. C. Giurescu - D. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, σ. 182.

154. Bλ. Paris, ἔ.ἄ., σ. 13 σημ. 4· G. Lacour-Gayet, *La question des Roumains d'Autriche-Hongrie*, Paris 1915, σ. 11· C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna 1964, σ. 123 σημ. 12.

155. Giurescu-Giurescu, ἔ.ἄ., σ. 122.

156. Virgil Cândea, *Σύντομη ἴστορια τῆς Ρουμανίας*, Ἀθήνα 1978, σσ. 25-26.

157. Bλ. Στ. Ι. Κουρούσης, *Ἐλληνικὴ παιδεία καὶ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἐλλήνων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ Βυζάντιον*, Ἀθήναι 1993, σ. 42.

158. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αιγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέστης», *Παρνασσός* 32 (1990) 290-308.

159. Διον. Ἀ. Ζακυθηνός, *Μεταβυζαντινὰ καὶ Νέα Ἐλληνικά*, Ἀθῆναι 1976, σ. 475· Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Oἱ βαλκανικοὶ λαοὶ*, Ἰωάννινα 1978, σ. 173.

καθηγητῶν, τῶν Giunglea¹⁶⁰ καὶ Stănescu¹⁶¹.

Αντίθετα, στὸν ἑλλαδικὸν χῶρον ὁ δρός Ρωμάνος παραλλαγμένος μὲν πανάρχαια ἑλληνικὸν¹⁶² προθετικὸν α- καὶ συγκοπὴ τοῦ -ω-, ἵτοι Ρωμάνος > Ἀρμάνος, δῆπος αὐτο-αποκαλεῖται ὁ Βλάχος Ἐλλάδος, καὶ ἡ διλοφάνερα ἀντίστοιχη ἔθνωνυμία Ἀρμανία, τὴν ὥποια οἱ Ἐλληνες τῶν βυζαντινῶν χρόνων χρησιμοποιοῦν, γιὰ νὰ δύνομάσουν τὴν χώρα τους, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ρωσοαμερικανοῦ βυζαντινολόγου A. A. Vasiliev¹⁶³, διατηροῦνται σημασιολογικὰ ἀλώβητοι, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ φορεῖς τους ξοῦν διαρκῶς ἐλεύθεροι ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ σκέπη τοῦ Βυζαντίου. Μὲ ἄλλα λόγια δὲν ἔχουν καμμία σχέση μὲ τοὺς Δάκες!

β. Σὲ διπλωματικὸν ἐπίπεδο ἐπικαλεῖται τὴν γλωσσικὴν ταυτότητα ὁ ἐκρουμανισμένος ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας Lahovary¹⁶⁴ σὰν πειστήριο στὴν ἐπιδίωξη ἀναγνωρίσεως τῶν Βλάχων ὡς Ἰδιαίτερης ἔθνοτητας —παρὰ τὴν ἀντίθεσή τους¹⁶⁵— ἀπὸ τὸν Σουλτάνο μὲ τὸν Ἰραδέ¹⁶⁶ τοῦ 1905, διμολογουμένως ἀνενεργὸν de facto¹⁶⁷, κατόπιν δυναμικῆς βλαχικῆς ἀντιστάσεως. Στὸν ἀρνησίπατρο Lahovary ἀπαντᾶ πάραντα καὶ καίρια, ὅποτε καὶ τὸν ἀναγκάζει σὲ ἀμεση ὑπαναχώρηση¹⁶⁸, ὁ Sp. Papageorgies¹⁶⁹. Πρόσφατα ἐπαναφέρουν τὸ ψευδοτεκμήριο εἴτε ἀπὸ ἄγνοια εἴτε ἀπὸ σκοπιμότητα δημοσιογραφικοὶ «Ιοί». Τὴν ἀποστομωτικὴν ἀπάντηση δίνει ὁ τέλειος γνώστης τόσο τῆς ρουμανικῆς ὅσο καὶ τοῦ βλαχικοῦ ἴδιωματος δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης Ἰωάννης Πέτρου-Πινδέας. Γράφει δὲ ὅτι δύμοιάζουν ὅσο τὰ λάζικα μὲ τὴν ἀθηναϊκὴν ἑλληνικήν¹⁷⁰. Ἐπιστημονικὰ ἀποκρούονταν τὴν ὑπαρξην κοινῆς γλώσσας Ρουμάνων καὶ Ἀρμάνων οἱ ἀκαδημαϊκοὶ A. Procopovici¹⁷¹, N. Iorga¹⁷², Al. Graur¹⁷³, ὁ καθηγητὴς Lozovan¹⁷⁴ κ.ἄ.

γ. Τὴν ἔξαιρεση τῆς ἑλληνικῆς ἀποκλείονταν οἱ Ρουμάνοι E. Lozovan¹⁷⁵ καὶ H.

160. G. Giunglea, «Coresi face cea dintări apropiere între "roman" și "rumân"», *BOR* 5-6 (1935) 226-228.

161. E. Stănescu, «"Roumanie": Histoire d'un mot. Développement de la conscience d'unité territoriale chez les Roumains aux XVIIe-XIXe siècles», *Balkan Studies* 10 (1969) 76 κ.ἄ. Βλ. καὶ R. V. Bossy, «Recunoasterea oficială a numelui "Romania"», *Fința Românească* 4 (1966) 101-105.

162. W. F. Wyatt, *The Greek prothetic vowel*, Cleveland 1972.

163. Πρόλ. *Beiträge zu einem Lexikon historischer Grundbegriffe, Sonderdruck aus dem internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60*, Braunschweig, σ. 89: *Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...*

164. Émile Staïco, *La vérité sur le Peuple Roumain et la Propagande anti-Roumaine*, Paris 1918, σ. 9.

165. Βλ. Max Nordau, *Hellénisme*, 1.11.1905. *La Grèce par Homolle...*, Paris 1908, σ. 179. Michel Paillarès, *L'imbroglio Macédonien*, Paris 1909, σ. 400· Κων. Ἀ. Βαβούσκος, «Τινὰ εἰσέτι περὶ τῶν βλαχοφώνων», *Τιμητικὸς τόμος K. N. Τριανταφύλλου*, Πάτραι 1990.

166. R. Bossy, «Un succès diplomatique roumainesc: "Iradeaua" din 1905», *Noul Album Macedo-Român (NAM-R)* I (1959-1961) 167-169.

167. Βλ. Χαράλ. Κ. Παπαστάθης, Ἡ διωικητικὴ ὀργάνωση τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 30.

168. Βλ. Π. Ἀροφαντινός, *Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων*, Ἐν Ἀθήναις 1905, σ. 15 σημ.

169. Βλ. *Courtier Européen*, 16.3.1905.

170. Βλ. Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία 225 (1995) 282.

171. Βλ. *Balcania* 1 (1938) 62 σημ. 1.

172. N. Iorga, *L'origine et la patrie première des Roumains*, Bucarest 1938, σ. 3.

173. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București 1960, σσ. 310-311.

174. E. Lozovan, «Onomastique roumaine et balkanique», *VIIe Congrès International de Sciences Onomastiques*, München 1961, σ. 225 σημ. 1.

175. E. Lozovan, *Byzance...*, σ. 221: *Le grec ne fit pas exception*.

Mihăescu¹⁷⁶. Παράλληλα σπουδαία είναι και ή συμβολή τῶν Γάλλων F. Lot¹⁷⁷, F. Benoit¹⁷⁸, τῆς Ιταλίδας Silvia Jannaccone¹⁷⁹ κ.ἄ. στὴν πλήρη ἀποδυνάμωση του «ἀξιώματος», διπος φέρεται σὲ δημοσιεύματα ή σχετική υπόθεση. Πάντως προηγεῖται ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Εὐθύμιος Καστόρχης, ποὺ βασίζεται σὲ ἀρχαῖες πηγές, ἵδιως δὲ στὸν Στράβωνα¹⁸⁰.

Δ. Τὸ τέταρτο ἔρεισμα, τὸ λογιζόμενο και ὡς τὸ ἰσχυρότερο, ἐκθεμελιώνεται ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ρουμανικὴν ἐπιστήμην. Συγκεκριμένα δὲ ἀκαδημαϊκὸς P. Papahagi¹⁸¹ ἀποσκοπῶντας στὴν ἀπόδειξη τῆς συνέχειας τῶν Ρουμάνων στὸ ἔδαφος τῆς ἀρχαίας Δακίας, τὴν ὅποια ἀμφισβητοῦν οἱ γείτονές τους Οὔγγροι¹⁸², ἐπικαλεῖται τὴν ἀνυπαρξία στὴν ρουμανικὴν γλώσσα ωγματος τῆς βασικῆς ατηνοτροφικῆς ὁρολογίας, τοῦ sălăgescu και μὲ ρωτακισμὸ sărăgescu, τὸ ὅποιο ὁρθότατα ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ σαλαγέω -ω, και τὴν παρουσία του στὴν ἀρωμανικὴν (βλαχικὸ ἵδιωμα). Ἐπισημαίνοντας δὲ γένεση λατινοφώνων, Βλάχων, Ρουμάνων, και ἀδιάκοπη παραμονὴ τους στὴ Δακία, ταυτόχρονα ἀποδεικνύει και τῶν Βλάχων Ἐλλάδος τὴν αὐτοχθονία, τὴν ἐλληνικότητα και τὴν ἐνασχόλησή τους μὲ τὴν ατηνοτροφία! Τὴν τελευταίαν ἀποκαλύπτει και μὲ ἀπάνθισμα ατηνοτροφικῶν ὁρῶν ἀπὸ σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ G. Rohlf¹⁸³, οἱ ὅποιοι είναι κοινοὶ στὶς κατωιταλικὲς διαλέκτους και στὴ ρουμανική, δὲ Ρουμάνος καθηγητῆς Lozovan¹⁸⁴.

Ἐπομένως ὅχι μόνον ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ατηνοτροφία οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἀλλὰ και διαδίδουν αὐτὴν στοὺς ἄλλους λαούς, διθέντος ὅτι οἱ Ἡρακλεῖδες διδάσκουν και τὴν ἐξημέρωση τῶν ἀγρίων ζώων και τὴν ἀξιοποίησή τους στοὺς ποικίλους τομεῖς τῆς ἀγροτοποιευνικῆς ζωῆς. Ο δὲ Ἡρακλῆς είναι και ἔφορος τῆς ατηνοτροφίας¹⁸⁵. Ἐξ ἄλλου τὶς ἐπιδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἐλλήνων στὴν ατηνοτροφία μαρτυροῦν οἱ ἀρχαῖες πηγές, ἐλληνικὲς και λατινικὲς, ἀπὸ τὸν Ὅμηρο¹⁸⁶ και ἔξης, ή δὲ ἀντίστοιχη νεώτερη βι-

176. Bł. *Studii și Cercetări Lingvistice (SCL)* 14 (1963) 417.

177. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe. I*, Paris 1937, σ. 224.

178. F. Benoit, «La romanisation de la Narbonnaise à la fin de l'époque républicaine», *Rivista di Studi Liguri* 32 (1966) 288.

179. S. Jannaccone, *Recherches sur les éléments grecs du vocabulaire latin de l'Empire*, τ. I, Rome 1950, σσ. 21-22.

180. VI, 253, Εὐθ. Καστόρχης, *Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἐλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλλοὺς (sic) και Ρωμαίους και τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων*, Ἀθήνησι 1872, σ. 15.

181. Bł. *Revue Historique du Sud-Est Européen (RHSEE)* 2 (1925) 194.

182. Bł. A. Domanovszky, «L'origine et la patrie première des Roumains», *AECO* 4 (1938); G. I. Bratianu, *Le problème de la continuité dacoroumaine. I. Nouvelles remarques cz M. F. Lot. II. L'histoire roumaine écrite par les historiens hongrois*, Bucarest 1944.

183. G. Rohlf, *Etymologisches Wörterbuch des unteritalienischen Gräßităt*, Halle 1930.

184. E. Lozovan, «Unité et dislocation de la Romania orientale», *Orbis* 3 (1954) 134 σημ. 2.

185. Bł. Βαλκανικά Σύμμεικτα 5-6 (1993-1994) 264, διπον πολύτιμες πληροφορίες τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου.

186. Σ 573-590. Bł. Otto Maull, *Griechisches Mittelmeergebiet*, Breslau 1922, σσ. 41-42· Ἀλ. Γ. Σίνος, Ἡ γεωγραφικὴ ἐνότης τοῦ ἐλληνικοῦ μεσογειακοῦ χάρου. II, Ἀθῆναι 1946, σ. 21· Γύονι, *La transchumance...*, σσ. 39-40· Μ. Ἀ. Γκιόλιας, Ἀγροτικὴ οἰκονομία και ατηνοτροφία στὴν ἀρχαία Θεσσαλία, Ἀθῆναι 1989· Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρουμανικὲς θέσεις στὸ ζήτημα καταγωγῆς τῶν Σαρακατσάνων», *Προκτικά Συνεδρίου Σαρακατσάνων Κορδελιοῦ Θεσσαλονίκης* (ὑπὸ ἑκδ.).

βλιογραφία όμολογουμένως ἀφθονεῖ.

Ωστόσο καὶ μετὰ τὴν ὄλοκληρωτικὴν ἀναίρεση τῶν προπαγανδιστικῶν μηχανευμάτων περὶ δῆθεν καθόδου τῶν Βλάχων ἀπὸ βιορᾶ, ἐπειδὴ προφανέστατα ἡ ἑλληνικότητα ἀποσοβεῖ ὁποιεσδήποτε ἔνεσις ἐπεμβάσεις στὴν Ἑλλάδα, οἵ φορεῖς τῶν προπαγανδιστικῶν ἵων ἐπαναδραστηριοποιοῦνται. Θύμα προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, βαθύτατα ἀσφαλῶς πικραμένο ἀπὸ τὴν ἀστοργία τῆς μητριαῖς Ρουμανίας ἡ συντετριμένο ἀπὸ τύψεις, πρὸ πάντων δὲ ἔντρομο στὸ ἐνδεχόμενο ἐπανόδου στὴ μητέρα πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, ἀναζητεῖ ὁπουδήποτε κάποια κοιτίδα. Εἶναι δὲ N. Caranica, ὁ ὁποῖος σὲ διδακτορικὴ κιόλας διατριβὴ διατυπώνει τὴν εἰκασία καταγωγῆς τῶν Βλάχων Ἑλλάδος, ἰδιαίτερα τῆς Θεσσαλίας, ἀπὸ τὴν Μεσοποταμία μὲ τὸ ἀστεῖο ἐπιχείρημα τῆς ὑπάρξεως στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴ τοπωνυμίου Λάρσα καὶ τῆς προφορᾶς ἀπὸ τοὺς Βλάχους τοῦ θεσσαλικοῦ Λάρσα ὡς Λάρσα¹⁸⁷. Κατὰ πρῶτον πανομοιότυπα προφέρουν βλαχόφωνοι καὶ ἑλληνόφωνοι Λαρισαῖοι, ὅπότε σύμφωνα μὲ τὴν Καρανίκια συλλογιστικὴ καὶ οἱ δεύτεροι εἶναι Ἀνατολίτες! Ἐδῶ εὔλογα ἀναφωνεῖ κανεὶς ἐλαφρὰ παραφρασμένο τὸ πασίγνωστο: Λάρσα-Λάρσα σι' ἄκσα κι λαχτάρσα! Πράγματι Λάρσα ὑπάρχει καὶ στὴν ἀνατολή, ὅπου μεταφυτεύεται ἀπὸ Λαρισαίους¹⁸⁸, οἱ δοποῖοι μετέχουν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου προφέροντας ἀπὸ τότε μὲ συγκοπὴ τοῦ -ι-τὴ γενέτειρά τους.

Ἄν κανεὶς δὲν ἴκανοποιεῖται μὲ τὴν προέλευση τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, προσφέρεται καὶ ἡ Δύση. Ρουμάνος κληρικός, ποὺ ἐκπονεῖ διδακτορικὴ διατριβὴ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὁ π. Ἡλίας Φρατσέα ἀποφαίνεται σὰν πάπας: δῆλοι συμφωνοῦν δτὶ οἱ “Βλάχοι” (=οἱ Ρουμάνοι) ἔχουν “τὴν ἐξ Ἰταλίας καταγωγή”¹⁸⁹. Ἀποφθεγματικὰ ἐνσωματώνει στοὺς Ρουμάνους δῆλους τοὺς Βλάχους, τοὺς λατινοφώνους. Ἐνδεχομένως δὲν διεκδικεῖ ἐκείνους τῆς μεσαιωνικῆς Γαλλίας, ὅπου ὑφίσταται ὁ ὄρος Valachus¹⁹⁰. Ὁπασδήποτε δὲν παραλείπει κανένα τῆς Βαλκανικῆς, ἀν καὶ ἡ ρουμανικὴ γλώσσα δὲν εἶναι βαλκανική, ὅπως τονίζει ὁ Lozovan¹⁹¹, οὗτε χώρα βαλκανική ἡ Ρουμανία, σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα ἔρευνας τοῦ I. Haikin¹⁹², τοῦ ὁποίου τὸ συμπέρασμα ἐνισχύει καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς Iorga. Ὅταν προσκαλεῖται ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου γιὰ συμμετοχὴ σὲ διαβαλκανικὸ συνέδριο, ὁ Iorga ἀρνεῖται δικαιολογούμενος ὡς ἔξης: “Οσον ἀφορᾶ ἐμᾶς: ἡ εἴμαστε βαλκανικοί καὶ τότε πρέπει νὰ μετοικήσουμε ἀπὸ τὰ Καρπάθια, ἡ εἴμαστε καρπαθιακοί καὶ δὲν ἔχουμε τίποτε στὰ Βαλκάνια. Ἀν

187. Nicolas Caranica, *Les Aroumains: Recherches sur l'identité d'une ethnie*, Besançon 1990, σσ. 95, 100, 126, 389-390, ὅπου ἐπικαλεῖται καὶ τὸ δρωνύμιο Ζαγορά, Ζαγόρι, σὰν εἰσαγόμενο ἐπίσης ἀπὸ Ἀνατολή, ἐνῷ δὲ H. Mihăescu ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὴν λατινική, παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσα ἀποψή περὶ σλαβικῆς προελεύσεως.

188. B. Tscherickower, *Hellenist. Städtegründ*, 63-64, 81 κ.ἔ. Ἀθηνᾶ 55 (1951) 307, ὅπου ἐπιστήμανση τοῦ I. Καλλέρη. Πρόσφατες ἀνακοινώσεις μὲ σημαντικὰ συμπεράσματα στὴν ὑπάρξη ἑλληνικῶν οἰκισμῶν στὴν ἐν λόγῳ Ἀνατολή βλ. «Ο Ἑλληνισμὸς στὴν ἀνατολή», *Πρακτικὰ Α΄ Διεθνοῦς Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου. Δελφοί 6-9 Νοεμβρίου 1986*, Ἐκδοση Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Δελφῶν.

189. Ἡ. Φρατσέα, «Ἡ Ὁρθοδοξία στὴ Ρουμανία», *Βαλκάνια καὶ Ὁρθοδοξία*, Ἐκδόσεις Μήνυμα, Ἀθήνα 1993, σ. 191.

190. Poghirc, *Romanisation...*, σ. 10.

191. Lozovan, «Onomastique roumaine et balcanique», σ. 225 σημ. 1.

192. I. Haikin, «România nu este o țară balcanică», *Buletinul Soc. Regale Române de Geografie* 38 (1919) 232 κ.ἔ.

καὶ πολιτεύομαι, τοῦτο δέ μὲν ὑποχρεώνει σὲ τόση ἄγνοια, δπως ἄλλους, ποὺ πήγανε στὸ Συνέδριο¹⁹³.

Ἔσως δὲ παρακολουθεῖ ἀνελλιπῶς τις μεταμορφώσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Iorga, ποὺ παλαιότερα ἵχνηλατοῦσε Ρουμάνους ἔως τὸ Ταίναρο¹⁹⁴ καὶ ἔως τὴν Κρήτη, παρασύροντας ἀκόμη πολλούς, δπως καὶ στὴν ὑπόθεση περὶ καταγωγῆς ἐξ Ἰταλίας, τὴν δποία αὐτὸς πρωτοδιατυπώνει, ἀλλὰ κατὰ τὴν πάγια συνήθειά του δὲν τεκμηριώνει. Ἐν τούτοις, δπως σχολιάζει δ N. A. Constantinescu, ὁ Iorga ἐπιμένει στὴν ὑπόθεση, *bien que les sources ne permettent pas d'entre-voir une immigration italique*¹⁹⁵ στὴ Δακία. Κι ἂν συνέβαινε κάποια μετανάστευση ἀπὸ Ἰταλία, οἱ μετανάστες δὲν νοοῦνται Ρωμαῖοι καθαρόσαιμοι, μετὰ τὴν ἀγροτοποιμενικὴν ὁρολογία, τὴν δποία προσκομίζει δ Lozovan¹⁹⁶, δηλαδὴ ἑλληνική, δπότε ἀφορᾶ μᾶλλον σὲ μετακίνηση Ἰταλιῶν Ἑλλήνων! Ἐπὶ πλέον δ C. Daicovici μόνον Ἑλλήνων μετανάστευση θεωρεῖ ὡς δυνατὴ *tra l'Adriatico e l'interno della penisola Balcanica, specialmente col S.E. diessa. Molto prima dei Romani... era fatto dai Greci*¹⁹⁷.

Τὴν ἐξ Ἰταλίας προέλευση τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας ὑποστηρίζει δ Ἀλβανὸς Vlora¹⁹⁸, ποὺ ἀποκλείει κάθοδο ἀπὸ Ρουμανία, ἐφ' ὅσον στὴ γειτονικὴ χώρα ἡ ἐκλατίνιση προηγεῖται ἐκείνης τῆς Δακίας κατὰ αἰῶνες. Ὁμως παραγνωρίζει τὰ δημογραφικὰ προβλήματα, ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ μετακίνηση πολυάνθρωπη τόσο στὸν χῶρο ἐκκινήσεως δσο καὶ ἀφίξεως¹⁹⁹. Κατὰ τὸν Ρουμάνο ἄλλως τε ἀκαδημαϊκὸ Iorgu Iordan καὶ τὴν καθηγητὴν Maria Manoliu²⁰⁰ ἡ Ρώμη ἀπαγορεύει δύγκωδεις μεταναστεύσεις. Ἐπὶ πλέον δ καθηγητὴς Poghirc²⁰¹ ἐπισημαίνει τὴν ἔναρξη τῆς ἐκλατινίσεως στὴ Βόρειο Ἡπειρο πρὸ τῆς ρωμαιοκρατίας, τὸ 229 π.Χ. Ὅσοι δὲ στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, στὸν δποῖο ἀποδεδειγμένα ἀνήκει ἡ ἔνιαία Ἡπειρος ἄχρι Δυρραχίου, φέρονται ὡς Ἰταλοί, κατὰ τὸν Dubuisson, δὲν εἶναι παρὰ Ἰταλιῶτες Ἑλληνες²⁰²! Μάλιστα ἡ ἑλληνικὴ παρουσία στὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο εἶναι τόσο ἔντονη, ὥστε καὶ ἡ Ρώμη ἀποκαλεῖται «Ἑλληνίς»²⁰³ πόλη.

Τὸ καταπληκτικὸ εἶναι ὅτι στὴν ἐνδελεχὴ ἀναστροφὴ τῶν Ρωμαίων μὲ τὴ λατινικὴ

193. N. Γιόργκα, *Εἰκόνες ἀπὸ τὴν σημειωνὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1931, σ. 125.

194. Bλ. N. Iorga, *Histoire des Roumains de la péninsule des Balkans. (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie etc.)*, Bucarest 1919, σ. 4.

195. Bλ. RHSEE 4-6 (1937) 119.

196. Lozovan, *Unité...*, σ. 134 σημ. 2.

197. C. Daicovici, «Gli Italici nella provincia Dalmatia», ED V, 60.

198. E. Vlora, «Les Koutso-Valaques d'Albanie», NAM-R (1959) 160: ...au moment où la latinisation de l'actuelle Roumanie commençait à peine, celle-ci avait atteint son apogée en Albanie.

199. Τὸ ἴδιο σφάλμα διαπράττουν καὶ δσοι ἄλλοι εἰκάζουν τὴν ἐξ Ἰταλίας καταγωγὴν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος. Bλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Τρικαλῖται Βλάχοι», *Τρικαλινὰ* 8 (1988) 163 κ.έ.: id., «Τὸ τοπωνύμιο «Τρίκκη» μὴ ἑλληνικό;», *Τρικαλινὰ* 17 (1997) 33-47.

200. I. Iordan - M. Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucuresti 1965, σ. 9 καὶ σημ. 1.

201. Bλ. ἀνωτ. σημ. 33.

202. M. Dubuisson, «Les opici: Osques, Occidentaux ou Barbares?», *Latomus* 42 (1983) 544: Ἰταλοί, c'est-à-dire, manifestement, à des Grecs établis en Italie.

203. Bλ. ἀνωτ. σημ. 89 καὶ Cl. Gallini, «Che cosa intendere per ellenizzazione...», *Dialoghi di archeologia* 7 (1973) 185.

γραμματεία και στήν προσφυέστερη προσπέλαση τοῦ Χριστιανισμοῦ συμβάλλουν αἰσθητὰ Ἡπειρώτες. Ἡδη δὲ Κ. Καικίλιος²⁰⁴ είσηγεται σπουδὴ τοῦ Βιργιλίου στὸ σχολεῖο. Ο δὲ δίγλωσσος ἐπίσκοπος Ρώμης Ἐλευθέριος²⁰⁵ εἶναι τέκνο τῆς Ἡπείρου. Βέβαια δίγλωσσοι διακεκριμένοι ἐπίσκοποι, πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, δροῦν και στήν Ἡπειρο, ὅπως δὲ Διάδοχος τῆς Φωτικῆς²⁰⁶, ἀλλὰ και βιρειότερα, δὲ Ιερώνυμος (Sophronius Eusebius Hieronymus, 331;-420)²⁰⁷ ἀπὸ τὸ Ἰλλυρικό, τὴν κατὰ τὸν Ἰσίδωρο τῆς Σεβίλλης Graecia, γεννημένος στὴ δαλματικὴ Στριδώνα, ἐπιφανῆς διδάσκαλος μὲ πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο σὲ δλους τοὺς αλάδους τῆς θεολογίας, δημιουργὸς τῆς Κοινῆς λατινικῆς, τῆς Vulgata.

Πρώιμης πνευματικῆς προσφορᾶς ἐπωφελοῦνται και οἱ Δάκες μὲ τὴν ὀποδημία στήν παραδούναβια Ἰστρο ἢ Ἰστρία ἐνὸς ἄλλου Ἡπειρώτη, παραλλαγμένου ἀνθρωπωνυμικά, γνωστοῦ μὲ τὸ ὄνομα Aethius Histicus. Πάντως γνωστότερος εἶναι ὡς Αἴθικος, ποὺ θυμίζει τὴν παρὰ τὴν Πίνδο ἥπειρωτικὴ φυλὴ τῶν Αἴθικων. Τὸ δὲ δεύτερο ὄνομα δανείζεται ἀπὸ τὸν τόπο ἐγκαταστάσεως. Εἶναι συγγραφέας μιᾶς κοσμογραφίας και δημιουργὸς ἀλφαριθμοῦ. Παράλληλα χαρακτηρίζεται φιλόσοφος και διεκδικεῖται ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ὡς πρόγονὸς τους²⁰⁸. Ὁπωδήποτε δὲν πρόκειται γιὰ μοναδικὴ περίπτωση. Διότι στὴ ρουμανικὴ χοάνη κατὰ τὴ διαδοχὴν τῶν αἰώνων χάνονται ἀναρίθμητοι Ἑλληνες. Ὁ ἐγγονὸς τοῦ συγγραφέα τῆς «Ιστορίας τῆς Ρουμανίας» Δανιήλ Φιλιππίδης, δὲ Αργύρης Φιλιππίδης ὑπενθυμίζει δτὶ κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα, πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ...δὲ ἀριθμὸς τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων ὁμοθνῶν μας ἦτο μεγαλύτερος κατὰ πολὺ τοῦ ἐνὸς ἐκατομμυρίου²⁰⁹.

Ἐπίσης μεγάλη ἐκπληξη προκαλεῖ και τὸ γεγονός δτὶ Ἡπειρώτες μετανάστες στὶς παραδούναβιες χῶρες διαφυλάσσουν στὰ κατάβαθτα τῆς ψυχῆς τους αὐτούσια τὴν ἑλληνικότητα, τὴν ὁποία δὲν διστάζουν νὰ ἐπιδείξουν και κατὰ τὴν ἀσκηση ὑψίστων καθηκόντων, ἡγεμονικῶν, ὅπως δὲ Μιχαήλ Γενναῖος²¹⁰, ποὺ μετὰ τὴν πρώτη, παροδική, ἔνωση τῶν Ἕγεμονιῶν συνεργάζεται μὲ τοὺς ἀπανταχοῦ Ἑλληνες, Ἰδίως δὲ μὲ δυναμικοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας, π.χ. τὸν Διονύσιο Ράλλη-Παλαιολόγο, μητροπολίτη Τυρνόβου²¹¹, τὸν Διονύσιο τὸν Φιλόσοφο, κακῶς ἐπιλεγόμενο «Σκυλόσοφο», μη-

204. Bλ. L. Bieler, *Istoria τῆς ρωμαϊκῆς λογοτεχνίας*, μτφρ. Ἀρ. Σκιαδᾶς, Ἀθῆναι 1972, σ. 219.

205. Bλ. Θ. Σαρικάκης, «Προσωπογραφία τῆς Ἀκτίας Νικοπόλεως», *AE* (1970) 66-67 σημ. 3.

206. Π. Χρήστου, Διάδοχος δὲ Φωτικῆς, Θεσσαλονίκη 1952· D. Stierou, «Diadoque de Photicè», *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique* 14 (1960) 374· Hammond, *Epirus*, σ. 74.

207. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πρὸ 1600 ἐτῶν. Ὁ ἄγιος Ιερώνυμος ὡς διδάσκαλος», *Ἑλευθερία (Λαρίσης)*, 30.3.1986, σ. 6.

208. Bλ. Nestor Cornicescu, *Un filosof străbomân de la Histria dobrogeană - Aethius Histicus - autorul unei cosmografii și al unui alfabet (sec. IV-V)*, Craiova 1986. Δέν εἶναι δ μοναδικὸς φιλόσοφος Ἡπειρώτης τῆς περιόδου ἐκείνης. Ἐνδεικτικὰ βλ. Εὐάγγελος Χρυσός, «Κλέαρχος δ Θεοπρωτός», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* (1981) 39-47.

209. Θεοδόσιος Κ. Σπεράντζας, *Tὰ περισωθέντα ἔργα τοῦ Ἀργύρῳ Φιλιππίδῃ*, Ἀθῆναι 1978, σσ. 323-324.

210. Ἀ. Μυρσίνης-Μάνθος, «Ἐνας Ἡπειρώτης στὴ ρουμανικὴ ἴστορία και ποίηση», *Ἡπειρωτικὴ Εστία* 297-298 (1977) 168.

211. Στέφ. Παπαδόπουλος, «Ο Μητροπολίτης τοῦ M. Τιρνόβου Βουλγαρίας Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος και οἱ ἐνέργειές του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων και Βουλγάρων. (Τέλη

τροπολίτη Λαρίσης-Τρίκκης και Σταγών. Πραγματοποιεῖ παμβαλκανικό άντιοθωμανικό συνασπισμό και κατανικά τοὺς Τούρκους²¹² τὸν Αὔγουστο τοῦ 1595, ἐπὶ πατριαρχίας Ματθαίου τοῦ Β' (1595 και 1598-1603), βλαχοφώνου ἀπὸ τὸν Κλεινοβό τῆς Πίνδου. Φιλοδοξεῖ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν τῶν Ἑλλήνων και τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν λαῶν, συνάμα δὲ τὴν ἐπανασύσταση τοῦ Βυζαντίου και τὴν ἄνοδό του στὸν θρόνον ὡς Ἐλληνος²¹³!

Ἐξ ἄλλου βορειοηπειρωτικῆς καταγωγῆς εἶναι και ὁ βλαχόφωνος Βασίλειος Λοῦπος²¹⁴, ἥγειμόνας τῆς Μολδαβίας, εὐφημότατα γνωστὸς ὡς ὁ πλέον ἔνθερμος προστάτης και ὑπέρμαχος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου²¹⁵ και διεκδικητής τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου ὡς Ἐλλην²¹⁶! Διευκολύνει τὴν ἀποδημία διοικητῶν του στὴ χώρα, τὴν ὁποία κυβερνᾶ, ιδίως διδασκάλων, και σπεύδει στὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας²¹⁷ στὴν τοπικὴ ἐκκλησία, στὴν ὁποία ἔως τότε κυριαρχεῖ ἡ σλαβονική.

Ἐξέχουσα πάλι προσωπικότητα βορειοηπειρωτικῆς καταγωγῆς εἶναι ὁ Νικόλαος Σπαθάρης, γνωστότερος ὡς Milescu²¹⁸, ὅπως ἐπονομάζεται ἀπὸ τὸν χῶρο ἐγκαταστάσεως τῶν προγόνων του στὴ Μολδαβία. Μετὰ τὶς λαμπρές σπουδές του στὴν Ἀκαδημία τοῦ Ἰασίου, τὴν ὁποία ὁ Βασίλειος Λοῦπος εἶχε καταστήσει μὲ τὴν πρόσληψη Ἐλλήνων διδασκάλων ἐστία ἀκτινοβολίας ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, και τὶς συμπλογματικὲς στὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, μὲ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου διορίζεται συντάκτης τοῦ Γραφείου Διαφωτίσεως τῆς Ρωσίας ἐπὶ τσάρου Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς, πατέρα τοῦ Μεγάλου Πέτρου, ἐπιφορτίζεται και φέρει σὲ αἷσιο πέρας τὴν πρώτη και μεγαλοπρεπὴ διπλωματικὴ ἀποστολὴ στὸ Πεκίνο²¹⁹, ἀναγνωρίζεται διπλωμάτης διεθνοῦς κύρους, «Homo Universalis»²²⁰, διακρί-

16ον - ἀρχές 17ον αι.). Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα στὸ Μητροπολίτη Κίτρους κ.κ. Βαρνάβα, Ἀθήνα 1980, σ. 4.

212. Al. Cioranescu, «Un témoin Espagnol de la Campagne roumaine de 1595», *RER* 9-10 (1965) 77-96.

213. A. Pippidi, «La résurrection de Byzance ou l'unité politique roumaine: l'option de Michel le Brave», *RESSE* 19 (1975) 375.

214. Πρβλ. V. Papacostea, «Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l'Épire», *Balcania* 1 (1938) 283: *Basile Lupu, le voivode de Moldavie, descendait aussi d'une famille d'émigrants épirotes*. Βλ. D. Economides, «Les Écoles Grecques en Roumanie jusqu'en 1821», *L'Hellenisme Contemporain* 2 (1949) 165· E. Turdeanu, «Manuscrits roumains de Cazaci, la 1653», *Filma Românească* 4 (1966) 119· C. Barbulescu, «Motifs concordants dans les narrations populaires des peuples de la péninsule balkanique», *Zeitschrift für Balkanologie* 9 (1967) 6 σημ. 1: *Aroumain Épirote* A. Pippidi, *Traditia politică bizantină în ţările române în secolele XVI-XVII*, Bucuresti 1983, σ. 202: ...din părinti epiroți».

215. Βλ. N. Iorga, «Basile Lupu, prince de Moldavie, comme successeur des empereurs d'Orient dans la tutelle du Patriarcat de Constantinople et de l'Eglise orthodoxe (1640-1653)», *AR-BSH* 2 (1914) 88-123· id., *Byzance après Byzance*, (rééd.), Bucarest 1971, σ. 151 κ.έ.· Fr. Pall, «Les relations de Basile Lupu avec l'Orthodoxie et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople», *Balcania* 8 (1945) 66-140.

216. Πρβλ. A. Camariano-Cioran, *Les Académies principales de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, 142. *Institute for Balkan Studies*, (Thessaloniki 1974), σ. 12: ...il apparut aux yeux de toute l'orthodoxie sous l'auréole d'empereur des Grecs.

217. Βλ. Camariano-Cioran, ᷂.α., σσ. 4-5. Economides, ᷂.α., σ. 165 σημ. 3, δπου και βιβλιογραφία.

218. Βλ. Laetitia Turdeanu-Cartojan, «Une relation anglaise de Nicolas Milescu Thomas Smith», *RER* 2 (1954) 146.

219. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ν. Σπαθάρης (1636-1708), ὁ πρῶτος Νεοέλληνας στὴν Κίνα», *Ἐλευθερία (Λαρίσης)*, 27.4.1986, σ. 6· id., N. Σπαθάρης, «Ἐνας Ἐλληνας στὸ Πεκίνο», *Αὐτ.*, 25.5.1986, σ. 6· Costas P. Kyrris, «The Greeks of the Diaspora», *Balkan Studies* 10 (1969) 379-380.

νεται ώς ὁ κατ' ἔξοχὴν Ἐλληνιστής²²¹, διαδίδει τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ στὴν ἀνατολικὴν Ἔυρωπη²²², συνάμα δὲ σώζει τὴν δυτικὴν Ἔυρωπην ἀπὸ τὸ πέλμα τοῦ Μεχμέτ Κιουπρουλοῦ καὶ τοὺς Ἔυρωπαίους ἀπὸ τὸν ἔξισλαμισμό²²³!

Τὸν ἔξισλαμισμὸ ἀντιπαλεύει καὶ στὴν ἑθνικὴν κοιτίδα, στὸν Ἡπειροθεσσαλικὸ χῶρο, στὸ γεωγραφικὸ τρίγωνο Τρικάλων Θεσσαλίας - Ἀρτας - Δυρραχίου, ἄλλος Βορειοηπειρώτης, βλαχόφωνος κληρικός, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀρδενίτσας, ὁ Μοσχοπολίτης Νεκτάριος Τέρπος, ποὺ προηγεῖται μισὸ αἰώνα τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ἀληθινὸς πρόδρομος καὶ πνευματικὸς πατέρας του, ὁ δημοχαρέστατος καὶ ἀγωνιστικός τοῦ ἔθνοφωτιστῆς καὶ ἔθναπόστολος, ὁ ἀσυμβίστατος καὶ ἀδίσταχτος στηλιτευτῆς τῆς τυραννίας, κατὰ τὸν Γ. Βαλέτα²²⁴, ὁ πρῶτος χρήστης στὰ κηρύγματά του τῆς εὐηγῆς καὶ ἐλπιδοφόρας λέξεως «Ἐλευθερία»²²⁵ ἐπὶ τουρκοκρατίας, περιεργότατα δὲ παραγνωρισμένος²²⁶.

Ἐξ ἵσου δυναμικὰ καὶ ἀποφασιστικὰ ἀνθίστανται οἱ ἀπανταχοῦ Βλάχοι ἐναντίον ὅλων τῶν προπαγανδῶν, οἱ δόποις εἴτε εὐκαιριακὰ καὶ συμπτωματικὰ εἴτε μεθοδευμένα καὶ μακροπρόθεσμα πασχίζουν γιὰ τὸν πλήρη ἥμερον ἀφελληνισμὸ τους, ὅπως κατὰ τὶς ἀρχὲς καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ἀπὸ τοὺς Βλάχους (Ρουμάνους) τῆς Τρανσυλβανίας τῆς Δυαδικῆς Μοναρχίας καὶ τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, ἀντίστοιχα. Τότε μὲ περισσὴ ἐπιστημοσύνη προβάλλεται ἡ Ἑλληνικὴ καταγωγὴ τους. Ὁ Ἡπειρώτης καὶ ἀκριβέστερα Μετσοβίτης διδάσκαλος τοῦ Γένους Νικόλαος Τζαρτζούλης ὑπέστηριξε ὅτι οἱ συμπατριώτες του ἦταν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων²²⁷. Ὁ δὲ Λαρισαῖος διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνσταντίνος Μ. Κούμας²²⁸, διδάκτωρ δύο

220. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Nicolae Milescu ὁ Λάχων “Homo Universalis”», *Πρακτικὰ Α΄ Λακωνικοῦ Συνεδρίου*, II, Ἀθῆναι 1980, σσ. 188-198.

221. Camariano-Cioran, ē.ā., σ. 7. Πρβλ. καὶ Barbulescu, ē.ā., σ. 6 σημ. 2: *Nicolas Spathar-Milescu, boyard moldave et un des grands sinologues du XVII s. dont le père était Aroumain du Péloponnèse, considéré Grec*. Ἀλλη μία παράμετρος τῆς ἐπιμονῆς Ρουμάνων πρὸς χαρακτηρισμὸ τῶν Βλάχων Ἑλλάδος σὰν Ρουμάνων. Ἰχνηλατήσεις Βλάχων στὸν Πελοπόννησο βλ. *Χρονικὰ τῶν Τσακάνων* 3 (1969) 134 σημ. 4· *Πλάτων* 37 (1985) 173-184 καὶ 38 (1986) 102-123· Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse», *Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνοῦ Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, III, Ἀθῆναι 1976, σσ. 114-123.

222. Bł. E. Turdeanu, «Le livre grec en Russie: l'apport des presses de Moldavie et de Valachie (1682-1725)», *Revue des Études Slaves (RES)* 26 (1950) 69-87, καὶ RER (1953) 232· id., «Les controverses des Jansénites et la création de l'imprimerie grecque en Moldavie», *Mélanges de Linguistique et de Littérature romanes offerts à Mario Roques*, Paris 1952, σσ. 111, 281-282· id., *Études littéraire roumain et d'écrits slaves et grecs des principautés Roumaines*, Leiden 1985· Olga Cicanci, «Ἡ λογοτεχνία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν κατὰ τὸν 17ον αἰώνα», *ΔΡΒ* 3 (1970) 93.

223. Bł. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πῶς σώθηκε ἡ Ἔυρωπη», *Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία*, 2.3.1977, σ. 61.

224. Πρβλ. Γ. Βαλέτας, «Οἱ ἀντιστασιακές διδαχὲς τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στὰ 1730. Εἰσαγωγὴ - ἐκλογές», Ἀθῆναι 1971, σσ. 2-3.

225. Βαλέτας, ē.ā., σ. 18. Bł. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Βόρειος Ἡπειρος. Ἰστορία - Πολιτισμός», *Ἡπειρωτικὸ Ημερολόγιο* (1990) 32 καὶ σημ. 133.

226. Γ. Βαλέτας, «Νεκτάριος Τέρπος (ὁ ἀγνοημένος μεγάλος ἐθνοφωτιστής, πρόδρομος τοῦ Κοσμᾶ Αἰτωλοῦ 1690-1740)», *Νέα Εστία* 89 (1971) 577-581.

227. Πρβλ. Ἀ. Ε. Καραθανάσης, *Ἡ τρίσημη ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀρχαιότητα - Βυζάντιο - Νέος Ἑλληνισμός*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 28.

228. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Κ. Κούμας (1777-1836), διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ πάντα ἐπίκαιρος ἐθνο-

γερμανικῶν πανεπιστημίων, ὀντεπιστέλλον μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν Μονάχου καὶ Βερολίνου²²⁹, κοινωνὸς τοῦ ρωμανολογικοῦ καὶ βαλκανολογικοῦ γνωστικοῦ κεφαλαίου τοῦ Hans Löwenklau - Leunclavius²³⁰ καὶ τοῦ συγχρόνου του βαλκανολόγου Kopitar²³¹, ἔχοντας καὶ ἴδιαν ὀντίληψη τῶν Βλάχων, στὸν δωδέκατο τόμο τῆς συγγραφῆς του *Ιστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων*, ὅπου ἰστορεῖ καὶ τὴν ἐπὶ ρωμαιοκρατίας ἔξαπλωση τῆς λατινικῆς γλώσσας, δέχεται ἐκλατίνιση Ἑλλήνων, τοὺς ὄποιους ἀποκαλεῖ Βλάχους, Ἐλληνες τὸ γένος. Ἐπὶ πλέον διαφεύδει τὴν ἀβάσιμη καὶ, κατὰ Κεραμόπουλο, σκόπιμη πληροφορία τοῦ ραββίνου Βενιαμίν τοῦ ἐκ Τουδέλης, τὴν ὄποια ἀντιγράφουν καὶ σήμερα ἀνιστόρητοι συγγραφεῖς παραπλανώντας τοὺς ἀναγνῶστες. Γι’ αὐτὸ δ Κούμας διευκρινίζει: *Συμπεριφέρονται ἀδελφικῶς μὲ τοὺς Γραικοὺς ὡς Γραικοὶ καὶ δὲν δείχνουν οὕτ’ ἐκεῖνοι οὔτε οὗτοι καμμίαν διαφοράν πρὸς ἄλληλους, καθὼς τῷ ὅντι εἶναι ἀμφότεροι οἱ λαοὶ μιᾶς πατρίδος τέκνα, καὶ τῶν αὐτῶν προγόνων ἀπόγονοι*²³².

Ἐλληνες ἄλλως τε θεωροῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς λαούς, μεταξὺ τῶν ὄποιων οἱ Βλάχοι ζοῦν στὴ διασπορά²³³, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν ρουμανικό, γιὰ τὸν ὄποιο Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἐλληνας²³⁴. Ἐλληνες ἐπίσης ἀποκαλοῦν οἱ Ρουμάνοι καὶ τοὺς «ρουμανίσαντες»²³⁵, τοὺς ὄποιους, ἀφοῦ παρέσυραν μὲ δελεαστικές ὑποσχέσεις γιὰ ἐπίγειο παράδεισο, ἐγκατέστησαν στὴ Δοβρούτσα, γιὰ νὰ καλύψουν τὸ ρουμανικὸ δημογραφικὸ ἔλλειμμα!

Ομολογουμένως οἱ βλαχόφωνοι δὲν διαφέρουν ἀπὸ τοὺς ἔλληνοφώνους συμπατριῶτες τοὺς παρὰ μόνον στὴ χρήση πρόσθετης γλώσσας, ἐνὸς βοηθητικοῦ γλωσσικοῦ ἴδιώματος λατινογενοῦς. Ο κατ’ ἔξοχὴν βλαχολόγος Σέρβος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου D. Popović εἶναι ἀπόλυτα σαφῆς καὶ κατηγορηματικός. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γνωστόν, κυκλοφοροῦνται καὶ στὶς ἡμέρες μας ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικράτειας

λόγος», *Έλευθερία* (Λαρίσης), 26.1.1986, σ. 6.

229. Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀπὸ τὴ ξωὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα. Τὸ Ἡμερολόγιο ἐνὸς φυλακισμένου», *Θεσσαλικά Γράμματα* 1/15 (1975) 13-14.

230. Πολὺ ἐνωρίτερα τοῦ A. D. Xenopol. Bλ. *RER* 1 (1953) 137, ὅπότε ἡ παραγνώριση τοῦ Κούμα ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ ἴστοριογραφία εἶναι ἀδικαιολόγητη.

231. Bλ. Antonia Bernard, «Jernej Kopitar et les langues balkaniques», *Bulletin de liaison. No 12, Centre d'Études Balkaniques, INALCO*, Paris 1994, σ. 28. M. D. Peyfuss, «Aromunen um Kopitar», *Österreichische Osthefte* 36 (1994) 439-453.

232. K. M. Κούμας, ἔ.ἄ., σσ. 530-531. Bλ. καὶ Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers, Konstantinos Michail Koumas als Historiograph*, Peter Lang - Frankfurt am Main - Berlin - Bern - New York - Paris - Wien 1992.

233. T. Stoianovich, «Ο κατακτητὴς ὁρθόδοξος Βαλκάνιος ἔμπορος». Σπ. Ἀσδραχᾶς (ἐκδ.), *Η οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας* ιε΄ - ιθ΄ αἰ., Ἀθῆνα 1979, σσ. 328-329.

234. Bλ. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București 1979, σ. 220. P. Năsturel, «Koutsovalaque. Recherche étymologique», *Études Roumaines et Aroumaines*, Paris 1990, σ. 91 σημ. 16.

235. Bλ. M. Cazacu - N. Trifon, *Moldavie ex-soviétique: histoire et enjeux actuels suivi de Notes sur les Aroumains en Grèce Macédoine et Albanie*, Editions Acratie 1993, σ. 208 σημ. 32. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἀπαρχές ἑθνικῶν κρατῶν μὲ μειονοτικές ἀποφύσεις καὶ Ἑλληνικὴ ἀφασία», *Ἴστορικά καὶ Λαογραφικά θέματα* (Γιαννιτσᾶν) 16 (1997) 30-33 καὶ σημ. 3. Τιμ. Τιμοθεάδης, «Η ἐκπαίδευση στὸν Καζά τῶν Γενιτσῶν», *Αὐτ.*, 17 (1997) 278.

νοσταλγοὶ τοῦ προπαγανδιστικοῦ παρελθόντος, ποὺ ἀναβιώνει πολυσχιδέστερα, ἡ ἐπισήμανση τοῦ D. Popovici δὲν καταχωρίζεται στὸ σερβοχροατικὸ πρωτότυπο οὗτε σὲ μετάφραση ἑλληνικὴ —γιὰ λόγους εὐνοήτους— ἀλλὰ σὲ ρουμανικὴ τοῦ C. Constante: *Aromâni se deosebiau de Greci numai prin limbă. Ei sunt “Eleni vlahofoni” (adică Eleni cari vorbesc limbă valahă) din Macedonia...*²³⁶. Ἐπὶ πλέον ἐπίσης κατηγορηματικὰ γράφει: ...ἀναμφισβήτητα οἱ Ἀρμάνοι αἰσθάνονταν Ἑλληνες καὶ ἦσαν πράγματι οἱ φορεῖς τῆς γλώσσας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων, στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ στὶς χῶρες μαζὶ²³⁷.

Προσφύεστατα πρὸ μισοῦ αἰώνα ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κεραμόπουλλος ἀποκαλύπτει: *Oūtaw oī latinvóglawossoi tῆs Ἑlládos ὅχι μόνον tὸ ἔthnikón aīst̄hēma diet̄hō̄sān, ἀllā kai tὴn yon̄teian tοū ἑllēnīkōu ḡl̄awos̄t̄ikōu ὁrḡanou ḥ̄st̄hānont̄o kai ḥ̄thelōn kai ἐph̄orón̄t̄iz̄on n̄a ἀn̄ak̄t̄h̄son̄n̄ aut̄o ὡs aīst̄hēt̄ōn̄ kai ἐnt̄on̄n̄ ἔthnikón gn̄w̄r̄is̄ma, īd̄r̄ūn̄ont̄es ἑllēnīkā s̄ch̄olēt̄a. Ἀp̄oīk̄ai ēz̄ ḫ̄tal̄ias d̄en̄ ἐst̄ál̄h̄sān̄ ēīs̄ tὸn̄ l̄im̄it̄ tοūt̄on̄ tῆs Ἑllēnīk̄h̄ x̄er̄s̄on̄h̄son̄, oī k̄at̄oik̄oi ḥ̄sān̄ Ἑllēnēs kai ἔḡraφoν̄n̄ ἑllēnīkās ἐpīḡraφ̄as̄, ἀs̄ ἔx̄om̄en̄ ἔp̄eit̄a ἐp̄ī R̄ωm̄aiw̄n̄ ḡin̄on̄t̄ai latinvóglawossoi kai ὁρ̄af̄oūn̄ oī īd̄īōī latinvik̄as̄ ἐpīḡraφ̄as̄, ἀs̄ ἐp̄īs̄ēs̄ ἔx̄om̄en̄²³⁸. Πρόσφατα δὲ τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὶς μελέτες τοῦ Dubuisson, καθὼς καὶ τοῦ Xat̄z̄ópouλou, τοῦ Br. Helly κ.ἄ.*

Πάντως ἀπτὰ παραδείγματα παρέχουν οἱ Μοσχοπολίτες μὲ τὴν ἐκπληκτικὴ καὶ ἀξιέπαινη ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἔθνικὴ ἀποστολὴ γι’ ἀφύπνιση καὶ πνευματικὴ ἀνάταση τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, συνακόλουθα δὲ καὶ τῶν γειτονικῶν λαῶν. Πρωτίστως προβαίνουν στὴν καταγραφὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ δυναμικοῦ τῶν Ἑλλήνων τοῦρηκονρατίας διὰ γραφίδος τοῦ Δημητρίου Προκοπίου²³⁹. Ἰδρύουν τυπογραφεῖο²⁴⁰ μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντινίδη (1701-1769), τὴ Νέα Ἀκαδημία, τὴν ὥποια

236. Βλ. D. I. Popovici, Despre Aromâni - O. Tintarima, *Contribujiunii cu privire la chestiunea formărei negoziului nostru*, In românește C. Constante, București 1934, σ. 16.

237. Πρβλ. D. J. Popović, *Les Aroumaini*, extrait du livre «O Cincarima» (2e éd.), Beograd 1937. *Revue Internationale des Études Balkaniques* (1938) 606.

238. Βλ. *Μακεδονικά* 2 (1941-1952) 514. Ἐν τούτοις στὴν Ἑλλάδα βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας καὶ μάλιστα στὰ πλαίσια δραστηριοτήτων πολιτιστικῶν Ὁργανισμῶν, δπως τοῦ Δήμου Ἑλασπόνος καὶ τῆς Κοινότητος Τσαριτσάνης, καὶ μέ τίς οἰκονομίες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σὲ περίοδο αὐστηρῆς λιτότητας, κείμενα - συμπιλήματα, στὰ δόποια ἐπαναφέρεται σὰν ισχύουσα ἡ θεωρία περὶ καθόδου. Δράστες δὲ ἀμετανόητοι, συγκεκριμένα οἱ Γιάννης Ἀδάμου καὶ Ἀλ. Κελέσης, ποὺ δηλώνουν δημοσιογράφοι, διαπράττουν ἀσέβεια τόσο πρός τὸν πρώτο Νεοέλληνα Ιστορικὸ Κουμά, τὸν δόποιο παραδέχεται καὶ ἡ σύγχρονη ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, Κων. Ἀ. Βαβούσκος, Μαργία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, δσο καὶ πρὸς τὸν Μακεδόνα ἀκαδημαϊκὸ Κεραμόπουλο, τοῦ δόποιου ἡ βασικὴ βλαχολογικὴ μελέτη τοῦ ὑπῆρξε ὁ προεδρικὸς λόγος τοῦ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἀσφαλῶς οἱ ἀσεβεῖς ἀδυνατοῦν νὰ ἐκτιμήσουν τὴν πληρότητα τεκμηριωμένη μελέτη. Ὁμως ἵσως μποροῦσαν νὰ κατανοήσουν ἔνα βλαχολογικὸ ἀρθρὸ τοῦ δημοσιευμένου σὲ κρίσιμες στιγμὲς γιὰ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος στὴν ἐφημερίδα τῆς Κοζάνης Δυτικὴ Μακεδονία, στὴν δόποια ἀναδημοσιεύθηκε πρόσφατα. Ἀλλὰ, ἀν καὶ «δημοσιογράφοι», δὲν ἔλαβαν γνώση. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Πολιτισμικὰ καὶ ἔθνικῶς ἐπιβλαβῆ ἀπολίτιστα», *Τρικαλινά* 16 (1996) 99-119. Ἀναδημοσιεύεται, *Περιοδικά* 62-65 (1996) 23-41.

239. Δ. Προκοπίου, *Ἐπιτετμημένη Ἐπαρθίμησις τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰώνα λογίων Γραικῶν καὶ περὶ τινῶν ἐν τῷ νῦν αἰώνι ἀνθούντων*, Apud J. A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca* 11 (Hamburg 1722) 769-808. Βλ. καὶ Γ. Ἀλαζάρου, «Δημήτριος Προκοπίου ὁ Πάμπερης καὶ ἡ Ιατρικὴ πρωτοπορία στὴ σύνταξη τῆς ιατρικῆς βιβλιογραφίας», *Παρνασσός* 39 (1997) 124-128.

240. Νεόφυτος Δούκας, *Μαξίμου Τυρίου λόγοι*, Ἐν Βιέννη τῆς Ἀουστρίας 1810, σ. λς'.

πρώτος διευθύνει ό Θεόδωρος Καβαλλιώτης, ποὺ συνάμα διδάσκει καὶ συγγράφει βιβλία, τῶν ὁποίων ἡ χρησιμότητα πανθομολογεῖται. Οἱ δὲ συγγραφές, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν στὴν ἄμεση καὶ βελτιωμένη μέθοδο ταχύτερης συμβολῆς στὴν παντοίᾳ ἀνάπτυξη συνεχίζονται μὲ τὸν Δανιήλ Μοσχοπολίτη ξ.δ.²⁴¹. Πράγματι στὴ Μοσχόπολη συντελοῦνται πρωτοφανεῖς σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς πρόδοδοι, οἱ δὲ ἀναντίορητα βλαχόφωνοι, δίγλωσσοι καὶ πολύγλωσσοι, κάτοικοι τῆς κοσμοῦνται μὲ τὶς δεξιότητες, τὶς ὁποῖες τόσο ὁρθὰ ἐπισημαίνει στοὺς Ἑλληνες κατὰ τοὺς ωμαϊκοὺς χρόνους ὁ Χέρτσεργ, καὶ ἀπεικονίζονται τέλεια μὲ ὅσα γνωρίσματα ἀποδίδει στοὺς Ἀρμάνους ὁ Popović²⁴². Ωστόσο οἱ Μοσχοπολίτες ἔχουν πρόσθετο ἀξιόλογο χάρισμα, τὴν παρρησία, μὲ τὴν ὁποία στὴ Διασπορά τους δηλώνουν τὴν ἑλληνικότητὰ τους. Ὁ Μοσχοπολίτης Σίνας πρὸς πρόληψη συγχύσεως μὲ τοὺς Βλάχους [=Ρουμάνους] τῆς Τρανσυλβανίας ἀλληλογραφώντας μὲ τὸν πρῶτο κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννη Καποδίστρια ὑπογράφει ὡς Πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος Γραικο-Βλάχων Βιέννης²⁴³. Οἱ δὲ βορειότερα διάσπαρτοι Μοσχοπολίτες, οἱ ἐγκατεστημένοι στὴν Πολωνία, μεταξὺ τῶν στοιχείων, ποὺ καταθέτουν στὶς τοπικὲς ἀρχές, περιλαμβάνουν καὶ τὴ δήλωση, δτὶ εἶναι Γραικοί, χρησιμοποιώντας τὸ συνηθέστερο τότε ἑθνωνύμιο, ἀλλὰ στὴ λατινική, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Iorga μετὰ τὴν ἔρευνὰ του στὰ πολωνικὰ ἀρχεῖα: *Honoratus Constantinus Tuszyński, Graecus, vinopola, de civitate Moscopolis... 1780*²⁴⁴. Τὸ παραδοξότερο εἶναι δτὶ ὁ ἐκρουμανισμένος Val. Papahagi ἀναφερόμενος στὸ δημοσίευμα τοῦ Iorga γράφει τὰ ἔξῆς: «Ο Σοφὸς Ρουμάνος N. Iorga μᾶς διμιλεῖ εἰς τὴν "Note Polone" περὶ τῆς μοσχο-

241. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Καταγωγὴ καὶ ἐπίτομη ἴστοριά τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας», *Ηπειρωτικὸ Ημερολόγιο* (1993-94) 50 κ.ἔ. Ἐπανέκδοση αὐτοτελῆς στὴ σειρὰ μελετημάτων τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἑθνικὰ Θέματα καὶ μεταφραστὴ στὴν ἀλβανικὴ γλώσσα.

242. Αὐτὸς καταφαίνεται καὶ στὴν ἀδιάλειπτη ἀποδημίᾳ, μάλιστα καὶ στὴν ἀναγκαστικὴ λόγῳ τῆς ἀπάνθρωπης σκυπιταρικῆς ἀπληστίας διασπορά τους. «Οπου καταφεύγουν, γίνονται παράγοντες προκοπῆς καὶ μεταλαμπαδεύτες πολιτισμοῦ. Τὶς διμολογούμενως ἐποικοδομητικές καὶ ἀναπτυξιακές ἐπιπτώσεις τῆς παρουσίας τους στὸν χῶρο τῆς Πελαγονίας σκιαγραφεῖ σαφέστατα ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ διμότιμος καθηγητής τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Ἀ. Βαβούσκος, Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν ἴστοριάν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 1959, καὶ στὴ γερμανικὴ γλώσσα, Θεσσαλονίκη 1963. Βλ. καὶ πρόσφατο περιεκτικὸ ἀρθρό τοῦ Γεωργίου Π. Τσότσουν, «Οἱ μετοικείες Βλαχινφάνων ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἡπειρο στὴ Δυτικὴ Μακεδονία (80 χρόνια ἀπὸ τὴν τελευταία καταστροφὴ τῆς Μοσχόπολης)», *Δυτικο-Μακεδονικὰ Γράμματα* 7 (1996) 324-338. Κατὰ δὲ τὴν ὑποσημείωση τῆς καθηγήτριας Odile Daniel, «Le processus d'islamisation dans les villes d'Albanie aux XVIe-XVIIe siècles», A.I.E.S.E., *Structure sociale et développement culturel des villes Sud-Est européennes et adriatiques*, σ. 235 σημ. 14, δημιουργεῖται ἡ ἐσφαλμένη ἐντύπωση δτὶ οἱ Μοσχοπολίτες μετὰ τὸ 1769 (ὅχι siège ἀλλὰ catastrophe) κατέψυγαν στὰ Τίρανα πανοικεὶ ἀρχούμενοι σὲ περιθωριακὴ —σὰν τοὺς γύρτους— ζώη. Οἱ Βλάχοι μαντρώνουν ζωντανὰ καὶ δὲν μαντρώνονται. Γι’ αὐτὸς ἡ διασπορὰ τῶν Μοσχοπολιτῶν εἶναι αισθητὴ σὲ τρεῖς ἡπείρους, Εὐρώπη, Ἀσία, Ἀφρική. Ἐπίσης ὁ δρός orthodoxes δὲν ἔχει νόημα. Διότι οἱ Μοσχοπολίτες, δπως γενικὰ οἱ Βλάχοι, εἶναι ἀποκλειστικὰ ὁρθόδοξοι. Οἱ ἔξαιρέσεις εἶναι ἐνδεχόμενες ἀλλὰ καὶ ἐλεγχόμενες, δπως τῆς μοναχῆς Τερέζας, διάσημης γιὰ τὸ ἀνθρωπιστικὸ ἔργο της. Εξ ἄλλου ἡ βιβλιογραφικὴ παραπομπή, σ. 343 σημ. 40, γιὰ τὴν ἴστοριά τῆς Μοσχοπόλεως εἶναι σκανδαλωδῶς μεροληπτικὴ καὶ πενιχροτάτη. Ἀγνοεῖται δὲ παντελῶς ὁ Νεκτάριος Τέρπος, μολονότι τὸ ἔργο του συνάδει μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνακοινώσεως τῆς O.Daniel.

243. Βλ. Γ. Λάιος, *Σίμων Σίνας, Έν Αθήναις 1972*, σ. 59.

244. Βλ. N. Iorga, *Note polone, Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, III, 2. Βλ. καὶ *Balcania* 1 (1938) 233-234, δπου καὶ βιβλιογραφία.

πολιτικής παροικίας τοῦ Poznan και ἀναφέρει πολλοὺς ἐμπόρους τῆς Μοσχοπόλεως, τινῶν τῶν ὅποιων τὰ ὄνόματα προσέλαβον κατάληξιν πολωνικήν²⁴⁵. Σχολιάζει τὸ αὐτονόητο και ἀφήνει ἀσχολίαστο τὸ σπουδαιότερο, δηλαδὴ τὴ δήλωση τῆς ἑλληνικότητας. Εἶναι ἀντιληπτὴ ἡ σκοπιμότητα τῆς παρασιωπήσεως, ὅπως φαίνεται στὰ ρουμανόγλωσσα δημοσιεύματά του, στὰ ὅποῖα τοὺς Μοσχοπόλιτες χαρακτηρίζει Ρουμάνους²⁴⁶! Ίδοιού δεοντολογία... ὑποδειγματική.

Ἐν τέλει τὸ δεύτερο μέρος τῆς ἀνακοινώσεως, τὸ δημογραφικὸ τῆς Μοσχοπόλεως, παρουσιάζεται πράγματι σὲ προφανῆ και μᾶλλον ἀπαισιόδοξῃ ἐκκρεμότητα. Διότι οἱ ἀριθμοί, ποὺ καταγράφονται γιὰ τὸ σύνολο τῶν κατοίκων τῆς Μοσχοπόλεως, προκαλοῦν δέος και ἀτέλειωτα ἐρωτήματα μὲ τὶς ἐκπληκτικὰ μεγάλες ἀποκλίσεις. Ἐνδεικτικὴ μόνον παραθήση στοιχείων ἐπιτρέπει στοὺς ἐνδιαφερομένους νὰ κατανοήσουν τὶς δυσχέρειες ἐργασίας τοῦ προβλήματος και ἐνδεχομένως τοὺς διευκολύνει νὰ συμβάλουν στὴν ἐνδεδειγμένη διέξοδο:

1989	Neagu Djuvara	20.000
1988	M. D. Peyfuss	20.000
1972	St. Adhami	25.000
1975	Odile Daniel	30.000
1959	M. Ruffini	30.000
		40.000
1929	I. Caragiani	40.000
1826	F. C. L. Pouqueville	40.000
		60.000
1912	S. Novacović	50.000
1895	I. Nenițescu	52.000
1835	W. M. Leake	60.000
1895	G. Weigand	60.000
1913	Ch. Vellay	60.000
1914	Wace-Thompson	60.000
1918	J. Cvijić	60.000
1913	Al. Rubin	60.000
		70.000
1990	N. Caranica	60.000
		70.000
1875	E. Picot	80.000

245. Βαλέριος Παπαχατζῆς, «Νέαι συμβολαὶ εἰς τὴν ἴστορίαν τῶν κατὰ τὸν ι' αἰώνα ἐμπορικῶν σχέσεων τῶν Μοσχοπολιτῶν μετὰ τῆς Βενετίας», *Ηπειρωτικὰ Χρονικά* 9 (1935) 287.

246. Ο χαρακτηρισμὸς ἀπορρίπτεται ἀπὸ τοὺς Βλάχους και μάλιστα χαριτωμένα. Βλ. Jean-François Gossiaux, «*Un ethnocentrisme transnational. La résurgence de l'identité valaque dans les Balkans*». *L'Europe entre cultures et nations. Éditions de la Maison des sciences de l'homme*, Paris 1996, σ. 197: (*Les Aroumains ne se veulent pas Roumains; certains expliquent même que leur a est un a privatif*).

Οι άποκλίσεις είναι μεγαλύτερες μεταξύ Έλλήνων συγγραφέων:

1992	Κ. Α. Βακαλόπουλος	12.000
1940	Φ. Μιχαλόπουλος	30.000
1985	Κ. Σαρδελῆς	50.000
1972	Μ. Α. Γκιόλιας	50.000
1986	Ν. Μέρτζος	50.000
1993	Ν. Κατσάνης	50.000
1913	Σπ. Λάμπρος	60.000
1919	D. Cassavettes	60.000
1921	L. Maccas	60.000
1975	Θεόφ. Γεωργιάδης	60.000
1983	Λάζ. Άρσενίου	60.000
1996	Αθ. Λ. Κόρμαλης	60.000
1982	Δ. Τρ. Παπαζήσης	60.000
1978	Έγκ. Λεξικὸν «Ηλιος»	60.000
		65.000
1994	Μιχ. Γ. Τρίτος	75.000
1965	Σ. Ν. Λιάκος	102.000

SUMMARY

Achillefs G. Lazarou

ETHNOLOGICAL AND DEMOGRAPHIC DATA RELATING TO MOSCHOPOLIS

With regard to the ethnological data, the writer briefly investigates the racial and linguistic substratum of the Moschopolis area in Greek Antiquity. He then recounts how the Romans' activities in unified Epirus began and gradually evolved and points out the immediate and long-term repercussions, which included the use of Latin by Greeks. He divides the Latinisation of the Greeks into three stages: i) the first collaboration between the Romans and the Greeks of the Ionian and Epirus; ii) the 'destruction' of Epirus and particularly the time when it was brought into the Province of Macedonia; and iii) the first centuries of the Eastern Roman Empire. He then discusses how various peoples came and settled south of the Danube and evaluates what the Greeks had to offer the strangers. He also outlines how the Scypitari-Albanians appeared from the interior of the peninsula and the repercussions of this, especially after their conversion to Islam, on the life of their Greek neighbours or fellow residents; and particularly the fate of Moschopolis, which ethnologically was composed of Greeks speaking a linguistic variant, i.e. Vlach, as also people of all provenances doing business with Moschopolitan companies or working in them and in a variety of establishments.

As far as the demographic data are concerned, the writer records the most important evidence and concludes that writers' findings vary with regard to the precise number of inhabitants of Moschopolis and that the most nearly accurate assessment is 60,000.